

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARIES

3 1761 00639060 3

Franko, Ivan

Bibline opovidannie pro
sotvorennie s'vita v svitli
nauky

BL
325
C7F595

Presented to the
LIBRARY of the
UNIVERSITY OF TORONTO
by
Mr. Stanley Frolick

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Під редакцією
Проф. Дра. Ол. Сушка.

ТОМ I.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

під редакцією

Проф. Дра. Ол. Сушка.

1. **Біблійне оповідання про Створені
нє Світа в съвітлі Науки.** — Написав др. Ів. Франко.
- 2-4. **Історія Боротьби віри з наукою.**
Написав Проф. дк. Іренер.
5. **Житє Ісуса Христа.** — Написав
Моріс Верн. З французького переклав др. Іван Франко.
6. **Провідні думки в творах Тараса
Шевченка.** — Написав Ом. Партизанський.
7. **Всесвітна Історія.** — Написав
Проф. др. Ол. Сушко.
8. **Інквізиція.** — На основі останніх
здобутків Науки. Написав Проф.
др. Ол. Сушко.

HEBREW AND BABYLONIAN
CREATION LEGENDS

Urbainish
10234 - 9667
Babylonian, Assyrian

The Ukraina

358 Redwood Ave.

Winnipeg, Man.
Canada

ІВ. ФРАНКА

ФІЛОСОФІЇ ДОКТОРА

БІБЛІЙНЕ ОПОВІДАННЄ

про

Сотвореннє Світа

в съвітлі науки.

Доповнив, додав пояснення,

образки і малу

ПРОФ. ДР. ОЛ. СУШКО

ВІННУПЕГ, МАН.

Коштам Івана Ковалюка.

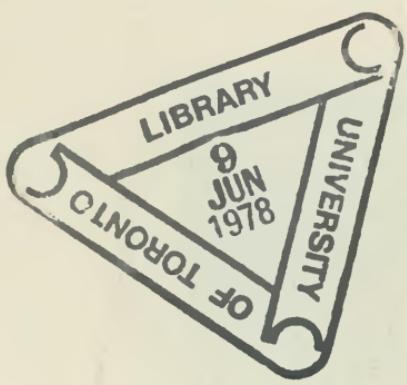
1918

Ukrainian Book Store

10234 - 90th St.

Edmonton, Alberta

COPYRIGHT, 1918, BY
DR. A. SUSHKO

All rights reserved

BL
325
C7F595

ЗМІСТ.

	Сторона
Переднє Слово	13
1. Боротьба Віри з Наукою	21
2. Мойсей і так звані Мойсеєві книги	34
3. Перше біблійне оповіданнє про створенне съвіта	47
4. Те саме оповіданнє в съвітлї Науки	63
5. Друге біблійне оповіданнє про створенне съвіта	70
6. Інума Іліш, або Старовавилонське опо- віданнє про створенне съвіта	78
7. Жиди перейняли свої казки від Вавилонян і інших сусідних народів ..	100
8. Закінченнє	105

ДР. ІВАН ФРАНКО.
Після малюнку Ів. Труша
1913 р.

Iw. Ковалюк і Ol. Сушко
видавці сеї книжки.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

„Тепер я можу приступити до самої річи, то значить, до роздивлення біблійного оповідання про сотворенне сьвіта. Та поперед ще одно застереженне і одна просьба до тих, що хочуть уважно і з користю прочитати отсю розвідку.

„Застереженне таке, що всі ті уваги, які я тут подав, зовсім не мої власні. Я не виссав собі тут нічого сінько з пальця і не жадаю нї від кого, щоб вірив мені на слово. Я подаю здобутки новітної науки, а властиво лише маленький вибір із багатого скарбу тих здобутків. А ся новійша наука визначається ся власне тим, що нї від кого не жадає і нї в кого не терпить віри на слово. У всьому вона йде до вироблення власного переконання при помочи фактів, досьвідів, контролі; вона подає лише такі річи, що кождий відповідно приготований чоловік може й сам дійти до них і

переконати ся, чи доходжено до них вірно. Наука не признає нікому привілеїв, що ті мають доступ до її „свята съятых”, а інші не мають; до найглибших тайнників науки має вільний доступ кожний чоловік, у кого в серці горить чисте і святе бажання — пізнати правду, і в кого розум на стілько вироблений, щоб зрозуміти її оцінити її.”

Ось такими словами відзывається ся покійний Іван Франко на початку III.-го розділу отсєї книжки до своїх читачів... Що за болючий, глибоко діймаючий її упокорюючий трагізм бренить в тих золотих словах великого мислителя і мистця рідного слова...

„Я нє виссав собі тут нічогісінько з пальця”, сповідається ся він перед рідним народом, — він, що був не лише одним із найбільших письменників усієї соборної України, але й одним із найбільших умів усего культурного съвіта послідної доби... Давав у своїй знаменитій розвідці вісти про найсъвітліші результати одної із найбільш інтересних галузей людського знання, — інформував нас про висліди найцікавіших дослідів учених цілого съвіта над відгаданнем найбільшої тайни людського роду — сотворення съвіта, — давав нам дорогоцінні перли своїх думок і мрій, пересипаних на папір умученою від гіркої праці рукою в часі невиспаних ночей, — давав нам усе те... та при тім ще й просив нас покірно, аби ми, прочитавши отсю розвідку, не подумали собі, що Він „виссав усе те собі з пальця”...

Він, Доктор Іван Франко, великий мислитель, поет, учений, письменник й член багатьох рідних і заграничних наукових інституцій...

Просто фізичну біль відчуваю при читанню отсих безмежно трагічних слів великого мужа, й

паленію румянцем сорому... за мій рідний народ, до якого в **такий** спосіб мусять промовляти його найкрасші сини.

* * *

Понисшу студію написав був пок. Іван Франко при кінці 1904 р., її напечатав її в „Новім Громадськім Голосі” в першій половині 1905 р. Накладом „Н. Г. Г.” вона й вийшла окремою відбиткою в дуже обмеженім числі примірників (усего 200 чи 500 примірників).

Ще літом 1904 р. покійний великий муж ані думав про її написаннє. В тім часі я мешкав в Його домі й працював разом з Ним в одній і тій самій кімнаті (почавши від 1902 р.). Пізною осінню я докторизував ся й виїхав на дальші студії до Риму, а серед того й попали ся в руки покійного Івана Франка найсъвіжіші праці німецьких учених про великі відкриття в Вавилоні, Сирії, Палестині й Єгипті. Праці сі зробили на Нього глибоке вражінне: се ж бо і були книги, яких Він так дуже потребував у своїх довголітних біблійних студіях, ѹ які давали остаточну відповідь на усі ті пекучі питання біблійної критики, що здавались досі неможливими до розвязання.

І в голові великого мислителя зродив ся відразу съміливий плян: написати популярну студію про початки і жерела біблійного оповідання про сотвореннє съвіта, напечатати її в тисячах примірників й розкинути між народ, аби велику Правду про найбільшу містерію съвіта пізнали міліони нашого замученого простолюдя, а пізнавши її, щоб визволились з важного ярма вікових пересудів, темноти і визиску. Строго наукової студії про се питаннє Він не думав писати. Яка ж бо користь була б з такої студії для широких мас

рідного народа, що для його добра і кращої будучності іменно посвятив був пок. Іван Франко усе своє житє?... Така строго наукова студія була б неприступна для міліонів нашого народа й вона пропала би на довгі часи в неприступних широкому загалови Записках Наукового Товариства ім. Шевченка.

На жаль — мрії великого ученого не сповнилися так, як Він собі бажав. Написана ним студія видала ся нашим на скрізь склєрикалізованим народним провідником так радикальною, що напечатати її відважив ся лише згаданий нами „Н. Г. Г.”, та і він, боячись переслідувань можних міра сего, надрукував її окремою книжкою усього ледви в кількох сотнях примірників.

Поява книжочки викликала серед нашого відсталого суспільства велике порушення. Серед попів закипіло як в гнізді шершенів, а старші наші „інтелігенти” вважали за відповідне заховати про „страшну” книжочку гробову мовчанку — й за всяку ціну не пустити її в руки гімназіяльної молодіжи. Вкінци ж — попи упали на „спасенну” гадку збути ся „ворога” за одним махом: — „тихесен'ко, без гомону” вони викупили усе невеличке число надрукованих примірників — й спалили їх...

В обороні болючо покривденого письменника не відважив ся ніхто підняти голосу... І се Він відчув незвичайно діймаючо... Зараз після того й попав Він в глубоку мелянхолію, яка згодом і розвинулась в страшну і невилічену недугу. Темна ніч сповила геніяльний ум одного з найбільших мислителів останньої доби, й з неї Він не пробудив ся вже аж до останка свого многострадального життя.

В половині 1905 р. я з моєю дружиною вернулися з нашої наукової подорожі по світі й зараз таки стрінулися у Львові з нашим дорогим Другом і Учителем.

Яка ж се болюча була стріча... Кремезна ще ось недавно стать Франка подала ся, й Він напрікав гірко на деяких наших передових мужів... Не місце і пора про все те тут докладно згадувати, скажу лише, що у сюї ніколи не забутню нами хвилю, розповів Він нам і про свою гірку пригоду з понисшою студією, й при нагоді добув з кишені кілька „авторських” примірників надрукованої вже книжочки й подарував один з них моїй дружині, поклавши на нім власною рукою принадінну, нам же безмежно дорогоцінну посвяту:

*В. Поб. Там
Сушкович
біч автограф*

При кінці 1907 р. замешкали ми постійно у Львові. Франкова недуга розвивала ся безпощадно і невмілим чим раз більше і більше... Я і моя родина відвідували часто нещасного велетня в Його домі а Він став згодом щоденним майже нашим гостем. З заковязлими на віки руками пересиджував Він у нас довгі години, позволяючи моїй дружині годувати себе серед розмови немов нелітній дитину... Ми згадували давні часи, обговорювали ріжні наукові питання (дивним дивом Покійний заховав був в тім напрямі чудову пам'ять), й плянували чудні пляни на будучність...

Ми мали перенести ся на постійне мешканнє до Його дому, й моя дружина мала зайняти ся пі-клованием нашого великого Друга й зарядом у-сього дому...

Хто зможе описати сум Покійного, коли Він довідав ся, що ми рішили ся вийхати до Канади... Та Він нас не відраджував, ані не стримував.

„Га — така наша доля, — говорив Він, пра-щаючись з нами перед відїздом. — „Розсинаємо ся, як кленове листє... Та чи побачимо ся ми ще коли в житю?...”

Так вже і не судилося нам більше бачитись... Та ні ми тут не зазнали гаразду на далекій чужині, ні Він там у рідній — не своїй земліци не глянув живими очима на країці дні в житю рідного на-рода...

Та коли не ми, так може наші діти...

Може...

Та вже ж останніх слів великого Учителя і Друга, які Він давав нам на передодню нашої дороги у далеку чужину, ми не забудемо ніколи:

„Памятайте, мої други, — говорив Він, — ширіть скрізь і все Правду і ніщо більше як Пра-вду. Бо хоча Правда зразу усім гірка, так все таки згодом вона скрізь бере верх й стає солодкою спасителькою людства.”

І сих слів ми не забудемо до смерті. А по-нисша знаменита книжечка великого мислителя, яку ми саме тепер видаємо в поправнім виданні на основі останніх творів найславнійших учених сьвіта, хай буде не лише висловом найглубшої широти моїх слів, але й бодай частинною експія-цією за усі мої вольні і невольні гріхи юніх днів,

днів весни в характері „ученого” австрійського типу.

А факт, що отся книжка виходить коштом простого українського робітника в Канаді, тов. Івана Ковалюка, хай буде проречистим доказом съвітлої побіди Франкових ідеалів.

Показуєть ся, що скоро вже перестанемо ми съпівати:

„Нема в съвіті правди, правди не зискати,
Бо тепер неправда стала панувати,”
перестанемо, коли звичайний український робітник-чорнороб жертвуює на виданнє наукової книжки увесь свій злиденний заробіток, величезну для нього суму \$1,600.00.

Писано в Вінніпегу, Ман., в третім році післі смерти Ів. Франка.

Ол. Сушко.

Мапа Старинного Сходу в сесії столітю до Христового Різдва.

СОТВОРЕННЄ СЪВІТА

I.

БОРОТЬБА ВІРИ З НАУКОЮ.

Наші поборники правовірності, а властиво темноти та безмисності серед народа, дуже сердяться на нас, що ми силкуємося не лише освіченим верствам, але й простому народові подавати здобутки новочасної науки. Особливо не люблять ті праведники, коли згадати за Дарвіна, хоча жаден з них певно не пробував читати Дарвінових писань.

Сердить їх у Дарвіна — і се справді съмішна й сумна річ — не те, що є в його писаннях, а більше те, чого в них нема, але що інші виводили з них. Коли який панотчик із тих нових та ярих,

що нюхали так званої римської науки (наукою можна назвати її з таким самим правом, як чемерицю пашею), згадає про Дарвіна 1), то зараз певно почуете від нього слова:

„Дарвін! Ага, то той безбожник, що поважився доказувати, буцім то чоловік походить від малини!”

Тимчасом хто читав пильно Дарвінові писання, той знає, що Дарвін зовсім не був безбожником, а тільки так званим агностиком 2), що по своєму був чоловік глубоко релігійний і зовсім не говорив ані не навчав, що чоловік походить від малини, а тільки доказував, що теперішні люди походять від якихось предків, що в будові своєго тіла мали богато спільногого з теперішніми малинами, або ин-

1.) Charles Robert Darwin родився 1809 р., умер 1882 р. Один з найбільших учених світу. Знаменитий дослідник природи й автор багатьох наукових творів, з яких слідуючі два творять радикальний зворот в дотеперішніх дослідах природи:

1.—On the origin of species by means of special selection, 1859.

Сю книжку перевели німецькі ученні на свою мову три рази: 1863, 1883 і 1902 р. окрім того перекладено єю многоважну книгу на усі культурні мови цілого світу — крім української.

2.—The descent of man and on selection in relation to sex, 1871.

Вилив Дарвіна на дальші досліди природи був так великий, що його названо Коперіком або Нютоном “органічного світу”. Зразу обороці старовини накинулися на знаменитого учennego безпримірними лайками, але згодом мусили замовкинути перед непоборними його доказами. Правда побідила!

2) Агностицизм — слово грецьке й означає в повітій англійській філософії напрямок споріднений з так званим трансцендентальним ідеалізмом (Новоекантизм), що займається лише тим, що можна нашим розумом певно пояснити, а павідаки виключає з обсягу філософії все те, що є непоняття (на приклад: остання причина на річний, буте і суть Бога й т. і.). Так отже Агностицизм ріжниться від Атеїзму (безбожність) тим, що не заперечує божества, але заявляє, що не може про неї чогось знати. Творцями Агностицизму були славні англійські ученні Гукслі (Huxley) і Г. Спенсер (Spencer).

Руїни Вавилону.

Відкопані німецькими археологами протягом дванадцятьох літ
важкої праці. — (Почато працю 1900 р.)

шими словами, що теперішні люди і теперішні малпи мали колись перед міліонами літ спільних предків ³⁾.

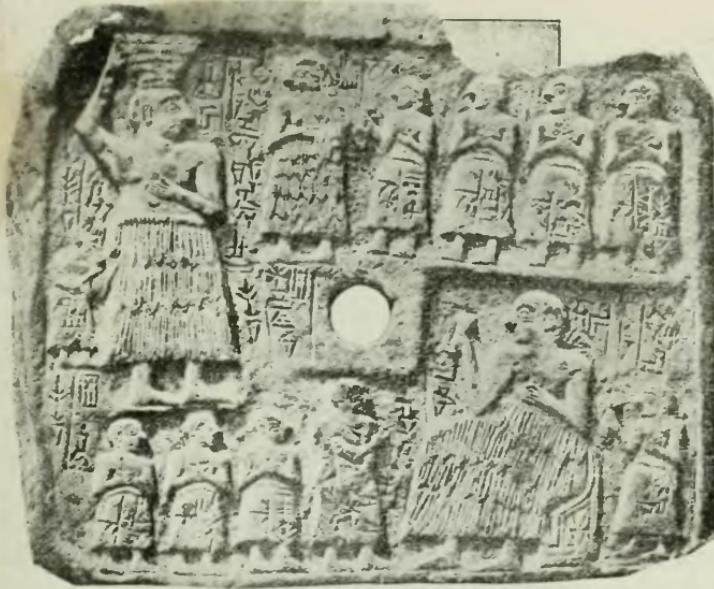
Перед міліонами літ! — скаже дехто з тих, що читали або в школі вчили ся біблійну історію. — Хибаж перед міліонами літ була яка земля, було сонце, було небо? Адже в письмі съятім говорить ся, що небо й землю сотворив Бог не швидше, як чотири тисячі літ перед Христовим різдвом і що, значить, від створення съвіта до тепер минуло не більше як 6000 літ.

Ну, в письмі съятім — скажемо ми на се, — так докладно той рахунок не вичислений, хоч певна річ, що числячи на підставі названих там „родів.” одержимо суму мало що більшу. Але сьогодні вже кождому ясно, що ті біблійні обрахунки не мають ніякої вартості і були зроблені в дуже пізних часах жидівськими рабінами. В Єгипті та Вавилоні за останніх сто літ повикопувано та повідчитувано богато записок, будівель і взагалі слідів людського житя, навіть літописів старих царів, із яких вичислено, що на 4.000 літ перед Христом у тих краях не тілько жили вже люди, але стояли укріплені міста, були держави, було вже відоме письмо, значить, ті люди мусіли вже прожити там богато сот або й тисяч літ розвою. Отже тут не треба було Дарвіна, щоб доказати, що біблійні

3) Останні наукові досліди ствердили й поглубили Дарвінові думки. Хто читає по англійськи, може довідати ся про те в докладніші з слідуючих знаменитих книг, що вийшли недавно:

1.—Prof. G. F. Scott Elliot: *Prehistoric Man and his story. With 64 illustrations & diagrams.* — London, 1915. — Сторін 1—400.

2.—Henry F. Osborn: *Man of the Old Stone Age. Their environment, Life and Art.* New York, 1916. — Сторін 1—26 і 1—545. — З многими образками. — Опис тої книги найдете в другій і третій книжці “України.”

Пропамятна таблиця царя Ур-нїна.

Яких 3.000 літ перед Христовим різдвом панував в Вавилоні царь Ур-нїна. Його столицею було місто Лагаш. Був се ревний слуга богів. Ім присвятит він чимало дорогоцінних начинь, статуй, таблиць і т. п., складаючи усі ті дари в ріжних краєвих съятинях. Рівночасно славив ся він тим, що ради більшої плодовитості краю копав канали, а при тім будував шпихлірі та магазини для перевозів складаних собі і богам дарів, — а там і самі съятині. З ірадавніх часів панування того короля заховалось по нинішній день кілька преінтересних памяток, з яких одну подаємо нашим читачам повніше.

Є се пропамятна таблиця, на якій король представлений в доволі примітивній (простій) одежі з кошем на голові, яким він помогав робітникам носяти землю при будові съятині. Наоколо стоїть царська рідня. Низше царь сидить на троні, тримаючи в руці жертвенну чашу. Уся таблиця покрита відповідними надписями.

Вже перший погляд на повисшу пропамятну таблицюкаже нам бачити в ній прецінну памятку ірадавніх часів. І хоча кожний мусить признати, що 3.000 літ перед нами різбярська штука в Вавилоні не стояла ще дуже високо, все ж таки судячи загально то-дішну цивілізацію мусимо чудуватись її значному розвиткови... А кілько тисячаліть людської праці попередило тую цивілізацію доби царя Ур-нїна, — хто може зображені?

Pop. De Sarzec et Heuzey, Decouvertes en Chaldee, Ernest Leroux, Paris, 1884 — 1912, Pl. 2.; Jastrow, Civilization, p. 42, 43, 385, 386, — Hall, op. cit. p. 179, 180.

26

оповіданнї „репочаток съвіта бодай що до означення часу на 4 - 5 тисяч лїт перед Христом не мають нїякої пїдстави.

Але означенне часу, се ще не велика рїч. Могли собі пїзнїйше рабіни повставляти в старі книги нїсенїтницї, що Адам жив 930 а Матусайл 980 лїт, що від сотворення съвіта до потопи було 2.500, а від потопи до народження Христа друге стілько лїт. Сї цифри певно так собі, жидівська забавка, бо Жиди здавна любили бавити ся рахунками. Але саме оповіданнє про сотворенне съвіта! Адже воно виразне й ясне! І не досить того, що виразне й ясне; воно написане великим жидівським законодавцем і пророком Мойсеєм, який чув його з уст самого Пана Бога або взагалї мав від нього обявлену правду. Значить, се оповіданнє, се слова самого Бога (бож нїхто інший не був при тім і не мїг того знати), і вірити йому значить не вірити самому Богу.

Так говорять поборники правовірності і за для того вони так сердяться на Дарвіна і на інших новочасних учених, бо ті відважилися **не вірити** съому оповіданню, якому вірено більше як дві тисячі лїт, і почали людськими способами, дослїдом, огляданнєм природи та порівнаннєм рїжних явищ доходити до того, чи не дастъ сей великий і таємний факт — сотворенне съвіта й чоловіка — пояснити іншим, натуральним і науковим, а не чудесним способім. Бож сотворенне съвіта з нїчого, виліпленне чоловіка з глини і оживленне його одним хухом у нїздрі, сотворенне жінки з чоловічого ребра, все се чуда, які по біблійному оповіданню дїяли ся лиш раз і перечать усїм законам природного житя, які ми знаємо і які визначають

Сидяча статуя царя Гудея.

Одним з наслідників царя Ур-ніна був царь або "патесі" Гудеа. Він царював яких 2450 літ перед Христовим різдвом, й кам'яні статуї його королівської величності захованісь по іншій день. Сьвідчать вони про значний поступ, який різбярська штука починала від часів царя Ур-ніна.

(Пор. Jastrow, Civilization, p. 42, 137, 138).

ся власне тим, що дійствують постійно, все і всюди однаково.

Коли одна громада вчених — а до тих власне належав Дарвін — шукали тих натуральних пояснень повстання всього съвіта, землї й людий, — то інша громада звернула увагу на самі біблійні оповідання. 4) Коли се слово **боже** сказане людям устами Мойсея чи інших пророків, то мусить у тім „божім“ слові бути найвища правда і тілько правда, мусить бути найглубша мудрість, справедливість і красота. І справді цілі тисячоліття люди вірили, що так воно є, що съвіте письмо стоїть недосяжно вище понад усі людські писання.

4) Порівнай:

Skinner: Commentary on Genesis.

S. R .Driver: The Book of Genesis, 1904.

Gunkel: Die Sagen der Genesis, 101, — а передовсім: Schoepfung und Chaos in Urzeit und Endzeit, Goetingen, 1895.

Jeremias: Das alte Testament im Lichte des alten Orients, 1904.

Schrader: Keilinschriften und das alte Testament, 1883.

Loisy: Les mythes babyloniens et les premiers chapitres de la Genèse, 1901.

Zimmern: Biblische und babylonische Urgeschichte (Der alte Orient, 1901).

Budde K.: Die biblische Urgeschichte.

Pinches: The old Testament in the Light of the Historical Records and Legends of Assyria and Babylonia, 1902.

Вкінціж найновійші праці Ястрова, Кінга, Локенбіла, Бартона і пр.

Дуже поучаючою і похитточною вважаю статю професора M. Powis Smith-а під заголовком:

Some Problems in the early History of Hebrew Religion.
(A. J. S. L., 1916.)

Про спір викликаний славною книжкою проф. Деліцша п. з. Bibel u. Babel, читай:

Oettli S.: Der Kampf um Bibel und Babel, 1903. З того часу виросла на новишу тему великанська література на всіх мовах усного культурного съвіта.

Царь Нарамсін.

Вавилонські історики записали, що Нарамсін був сином і наступником царя Саргона, та панував в глубокій старині 3750 літ перед Христовим різдвом. Останніх дослідники старовавилонської бувальщини кладуть панование царя Нарамсіна на часи 2700 літ до Христа. В кождім разі повисша горорізба царського портрета съвідчить вимовно про високий розвій вавилонської різьбярської штуки в тих прадавніх часах, навіть хоча би лише 5600 літ перед нами. (Пор. Гол, оп. cit., р. 28 і 186).

Але коли зачали близше придивляти ся до тих книг, повіднаходили в них богато таких річей, що прийшло ся хитати головами.

Вже те одно, що в тих книгах було богато неясного і незрозумілого, мусіло зацукати не одного. Як же се? Коли Бог у тих книгах хотів обявити людям свою волю і свою правду, то чому не зробив цього так ясно, щоби усі люди могли зрозуміти його слова? Переважна частина тих книг була писана по гебреїськи, мовою малесенького народа, що в найкращу добу свого політичного життя заселював крайнью мало чим більшу від Галичини. Що більше, сам той народ уже на пару сот літ перед Христом забув свою мову і вона зробила ся у нього чисто церковною мовою, мало зрозумілою для народної маси, так як у нас церковна славянщина, а для Італіянців латина. І ще одно: в тих гебреїських книгах, бодай у значній їх частині, Бог виступає як Бог самих тільки Жидів; він велить їм без пощади вбивати людів іншої національності і дуже остро остерігає їх, щоб не піддавали ся богам тих інших народів. Виходить так, що той жидівський Бог, хоч раз у раз говорить про себе, що він сотворив небо і землю, все таки бачить обік себе якихось інших богів і дуже не любить, аби хто з того вираного народа кланявся їм. Усе те були річи, які собі хочете, але певно не вияви найвищої мудrosti і найвищої правди.

Вчитуючи ся пильно в ті „святі“ жидівські книги, люди побачили далі між ними численні суперечности. В одній книзі про якусь річ говориться так, а в другій про ту саму річ інакше. Деж властиво та Богом обявлена правда? Що більше, показало ся, що дуже часто в одній і тій самій книзі про одну й ту саму річ на одній стороні

Пропамятна таблиця царя Нарамсіна.

Архітвір старовавілонської штуки, про який проф. H. R. Hall каже, що “this is one of the triumphs of ancient art: in it ancient Babylonian art reached its apogee” (стр. 188). — Різьба представляє побідний похід царя Нарамсіна проти гірського володаря “Сатуні, короля Люлюбу”. Гірська околиця, сонце і звіздні над гірськими верхами, король Нарамсін зі своїм військом й поконаний король Сатуні, що у стіп побідника старається добути з своєї шії смертоносну стрілу, — усе те представлена старинним артистом незвичайно талановито.

Нахідку сей цінної памятки завдячуємо також згаданому вже нами французькому ученному М. де Морганови. Нині находитися в паризькому музею Лувр.

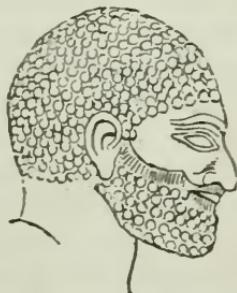
говорить ся так, а на другій інакше. Побільшували лихо ще жидівські і християнські богослови, які вже з давен-давна бачили ті суперечності і силкували ся позамазувати та повирівнювати їх. Але що кождий чинив се своїм способом, кождий інакше і кождий жадав для себе віри, то й вийшло замість загальної згоди правдиве замішаннє і суперечки без кінця, а ясности та єдності не було.

Ба, чим далі, тим більші трудности насували ся. Коли почали відкопувати та відчитувати старі державні та релігійні написи, книги та записи Єгипта, Вавилона, Асирії та інших країв, із якими стари Жиди мали зносини, показало ся, що в жидівських оповіданнях записаних у письмі съвітом містить ся богато невірного, хибного та зовсім видуманого; що про найважнійші подїї жидівського житя, які буцім то мало до гори дном не перевертали сусідних держав, ті держави не лишили ніякої памяти: адже її досі вчені даремно силкують ся у незлічених єгипетських записках та написах віднайти бодай слід побуту Жидів у єгипетській неволі та виходу з неї, супровожденого та-кою масою чудес, губернаторства Йосифового, затоплення Фараона і т. п. І тут мусіло насунути ся питаннє: коли в жидівськім съвіті письмі обявлена Богом правда, то як міг Бог робити такі помилки?

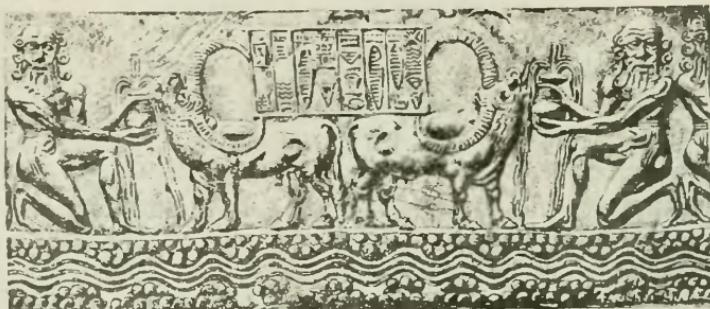
Дехто говорив, що правда, висока і безоглядна, містить ся не в тих ніби історичних оповіданнях про Жидів, їх королів, війни і т. п. Се діла людські, їх писали люди і могли помилляти ся. Висока божеська правда лежить лише в тих наказах, у тих моральних приписах, які дає Бог через уста Мойсея і пророків.

Алеж бо й з тими приписами не ліпше. Найбільша частина тих приписів, поміщених у т.зв. Мойсеєвих книгах, відноситься до обрядів, празників, одягу, постів і інших таких річей; де-що з них заховують і доси Жиди, але великої часті або не заховували ніколи, або давно вже перестали заховувати. Далі велика частина тих ніби божих слів, переданих нам у книгах Мойсея і пророків, містить погані прокляття на ріжні народи, погрози та лайки, по нашому розумінню, зовсім негідні божого імені.

А в кінці малесенька частина чисто моральних приписів, як ось прим. відомі десять заповідей божих, містять у собі вимоги зовсім не такої високої моралі, щоб можна вважати їх випливом божої премудрості. Таким чином ми дійшли до того, що так звані Мойсееві і інші гебрейські книги, хоч являють ся нам духовими памятками шанованої старовини і дуже цікавого народу, який много сот літ перед Христовим різдвом дійшов до поєня одного Бога і за віру в нього зумів твердо постояти, все таки не можуть уважати ся символом божої премудрості, непомилльним та обов'язковим для всіх людей і всіх часів, але були творами людей, та тому і виявляють людські хиби й помилки.

Гебрейський тип до-христової доби.

Відтиск печатки царя Саргона.

Після вавилонських записок царь Саргон (Шаргаппі-шаррі) мав напиувати в Агад 3.750 літ перед Христовим різдвом. На основі навійщих дослідів панування того царя кладуть на часи 2.500 літ до Христового різду (Біні).

II.

МОЙСЕЙ І ТАК ЗВАНІ МОЙСЕЄВІ КНИГИ.

Про створення світа і початки людського роду оповідає перша книга Мойсея, і для того поки говорити про саме те оповідання, треба нам хоч коротко сказати про Мойсея та його писання.

Наша церков учит, що Мойсей був великий пророк і чудотворець жидівський, що він з наказу божого вивів Жидів із єгипетської неволі, що в Синайській пустині Бог покликав його на гору і там дав йому закон для Жидів, що Мойсей потім сорок літ водив Жидів по пустині, простуючи до обіцяної землі Палестини, але сам умер не дійшовши до неї. Все се вчить наша церков на підставі жидівських книг, званих Мойсеєвими, в яких оповідається про діла і промови Мойсея і подається закони, дані ним із божого наказу жидівському народові. Та не досить того: наша церков, ідучи за оповіданнями жидівських рабінів,

стоїть на тім, що ті книги написав сам Мойсей, значить, найперший і наочний сьвідок усього того, що робилося; те, чого він не бачив (отже про сотворення та потопу світа, про патріархів і т. д.), він написав із оповідання самого Бога, що являється йому лицем до лица.

Тих Мойсеєвих книг маємо п'ять; по церковному вони називають ся: Книга Битія, Книга Винходу, Книга Чисел, Книга Левітів і Книга Другого Закона. Сі книги були написані гебреїською мовою, але ті титули не стоять у гебреїськім письмі; там ті Мойсеєві книги не мають ніяких титулів, а рабіни поназивали їх лише від першого слова, яким зачинається кожда книга. Отже першу книгу називають Берешіт, бо тим словом вона зачинається (воно значить „на початку”), другу Еллє шемот (отсє імена), третю Вайкра (він назвав), четверту Бамідбар (у пустинї), а пяту Еллє гаддебарім (отсє промови). Усіх п'ять книг разом Жиди називають Тора (по виговору наших Жидів Тойра), себ то закон. Перекладаючи жидівські книги на грецьку мову їм подавано титули хоч троха (певно, що не зовсім) відповідні до змісту. Отже першу книгу Греки назвали Генезеон, себ то книга родів, хоча відповідніше було б назвати її книгою початків; пяту книгу названо Другим законом зовсім невідповідно, бо той, хто писав сюди книгу, писав зовсім так, як коли-бі ніякого іншого закона у Жидів не було і його книга являється ся власне першим законом.

Перечитуючи пильно ті Мойсеєві книги вчені люди швидко переконалися, що признавати їх написаннє Мойсеєви нема ніякої підстави. Раз те, що в самих книгах ніде не кажеться, буцім то їх написав Мойсей; навпаки, скрізь у них го-

ворить ся про Мойсея в третій особі, як про чоловіка постороннього, а в останній книзі оповідається навіть про смерть і похорон Мойсея; значить, сього вже певно не міг написати сам Мойсей. Правда, ся обставина, що в книгах про Мойсея говорить ся в третій особі, ще сама не значила би нічого, бо і в інших письменствах знаходимо книги, де люди пишуть про себе самих у третій особі, приміром грецька книжка славного Атенція Ксенофонті про похід Греків до Персії, або латинські спомини великого римського полководця Юлія Цезара. Але єсть у Мойсеєвих книгах інші докази на те, що їх не писав Мойсей. 5)

Поперед усього законодавство. В книгах говорить ся, що Бог через Мойсея дав Жидам закон у пустині; в тих частях книг, де оповідається про ріжні пригоди, все видно так, що Жиди жують у пустині як народ кочовий, який мандрує з місця на місце. Тимчасом законодавство відноситься ся зовсім не до кочового, а до осілого народу, такого, що живе по селах і містах, займається рільництвом, садівництвом та плеканням худоби; що більше, майже скрізь у тих законах проводиться думка, що всі Жиди повинні сповняти свої релігійні потреби в однім місці, давати данини одному храмови, яким був єрусалимський храм не в початках державного життя Жидів, але аж по їх повороті з вавилонської неволі! Виходить так, що Мойсей, пробуваючи в пустині, давав Жидам закони не такі, які були відповідні для їх тодішнього життя, але такі, що мали вйті в

5) Учені написали про Мойсея та про буїм то ним зложені святі книги жидівського народу чимало книг. Хто читає по німецьки довідається ся про все те дуже докладно з знаменитої книги німецького ученого Г. Грессмана п. з.: *Mose und seine Zeit*, Goettingen, 1913.

Закони царя Кгаммурабі.

Кам'яна (базальтна) таблиця, на якій списані закони одного з найславніших володарів світа, вавилонського царя Кгаммурабі, що панував яких 2.000 літ перед різдвом Христа, після одних учених — коло 2338 р., а опися інших (Бінг, Гол і пр.) від 1944—1901 року перед Христовим різдвом. Віднайшов її 1902 р. французький учений Й. де Морган в Сузі (Персія), а нині переховується в славнім паризькому музею "Лювр".

В горішній частині таблиці бачимо самого царя, як він відирає звід законів з рук бога сонця Шамаша. Отсії закони перейняли опісля від Вавилонян Гебреї (Жиди), й наслідуючи в усім Вавилонян придумали їй собі казку, що бунім то їхні закони дав їм також їхній бог — Егова через своєго слугу Мойсея.

жите за 100 чи навіть 500 лїт, і Жиди буцім то тут же заприсягли съято виконувати те, чого в їх положенню не то не могли виконувати, але навіть не могли гаразд розуміти!

Ось чому вчені люди догадували ся, що ті закони не могли бути писані в пустинї для кочовників, а мусіли бути зложені тоді, коли Жиди вже осіли ся в Палестинї, і що невідомі нам законодавці тілько підсунули їх під ім'я Мойсея, щоб надати їм більше поваги. Та нині наука ствердила вже зівсім певно, що законодавство жидівського народу розвинуло ся під впливом законодавства вавилонського. Ба що більше: недавно віднайдений (1902 р.) звід законів вавилонського царя Кгаммурабі, що панував 2000 лїт до Христового різдва, съвідчить проречисто, що так звані Мойсеєві закони взяті нераз живцем з того ж вавилонського зводу! І якжеж супроти сього вірити в жидівські казки про боже обявленнє їхньому „пророкові“ Мойсеєви... 6)

Але се ще не все. Жидівський народ має ще інші книги, що також належать до съяного письма, книги історичні та пророцькі з часів, коли

6) Про усе те учені ріжких народів написали чимало книг. Найважнійші з них є слідуючі:

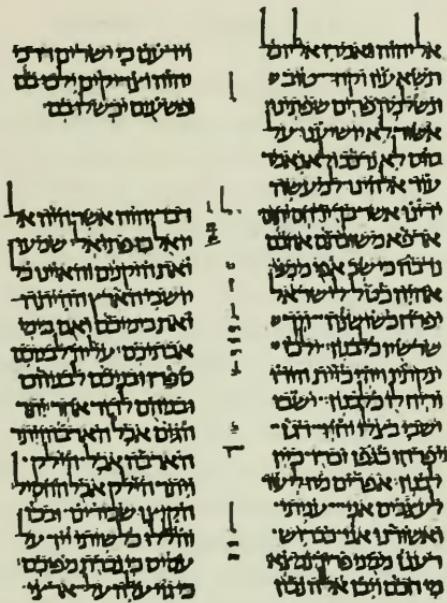
По француськи:

Delegation en Perse. Memoires publics sous la direction de M. J. de Morgan, delegue general. Tome IV. Textes Elamites - Semitiques, deuxieme serie, par V. Scheil, Profeseur a l' Ecole pratique des Hautes Etudes. Paris, Ernest Leroux, 1902.

По кімецьки:

Prof. Dr. D. H. Mueller: Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhaeltnis zur mosaishen Gesetzgebung sowie zu den Tafeln. — Text im Umschrift, deutsche und hebraeische Uebersetzung, Erlaeuterung und vergleichende Analyse — Wien, 1903 (Alfred Hoelder).

По польськи вийшов той самий твір віденського ученого під заголовком: Dr. D. H. Mueller: Ustawy Hammurabiego i ich

Найстарша грецьська рукопись в Європі

Одна сторона (спільно поменшена,) т. зв. "Петербурзького Кодексу", т. є. старо-гебрейської рукописної книги, що переховується в царській бібліотеці в Петрограді. Особливої уваги заслугує так звана "аввілонська пунктуація", яка ускладшує читання рукопису. В порівнанні з глиняними рукописами старинних Вавилонян отсєй єврейський рукопис є молодий: він походить з 916 року після Христового різдва (йому минуло отже літ 1002). Вік багатьох старовавілонських глиняних рукописів, захованіх по нинішній день, доходить глубокої старини 6.000 літ.

рей; обік нього стоять не пророки, а книжники (рабіни); уесь той люд має лише один храм у Єрусалимі, а окрема верства людій, розкипаних по всім краю — Левітів — має привілей жити без праці, тільки з жертв і десятин, які вся решта людності мусить приносити для храма. Ті жертви означені та описані масою приписів, які були зовсім невідомі давніше, за самостійного політичного життя Жидів, і очевидно не могли бути 700 літ швидше написані Мойсеєм, хоч тепер їх видали під його іменем.

Маємо ще один дуже важний доказ на те, що так звані Мойсееві книги в тій формі, як їх читаємо тепер, були спісані не Мойсеєм на 1000 літ перед Христом, а жидівськими рабінами та архієреями по повороті Жидів із вавилонської неволі. Сей доказ, се мова тих книг.

Я вже згадував, що съвяті книги Жидів, у тім числі й т.зв. Мойсееві книги, написані гебрейською мовою, якою говорили Жиди тоді, коли мали свою державу, але яку потім вернувшись з вавилонської неволі, звільна забували, замінюючи її так званою халдейською або арамейською. За часів, коли жив на съвіті Ісус Христос, стара гебрейська мова була вже мертвa; її розуміли, нею писали тільки книжники, рабіни, а простий народ говорив по арамейськи. Книжники не лише розуміли стару гебрейську мову, але пробували її писати нею, хоча, розуміється ся, не могли іноді встерегти ся того, щоб до старої мови не домішувати дещо трохи й нової арамейщини. Отже придивляючи ся до тзв. Мойсеєвих книг учені язикознавці добачили, що їх мова тих книг має декуди домішки такої арамейщини. Як би їх був писав Мойсей у Синайській пустині на 1000 літ перед Христом, то такі

домішки були би зовсім неможливі, бо тоді й самої арамейщини ще й на съвіті не було, бо ся мова виробила ся аж пізнійше, під вавилонським пануваннєм.

Але й се ще не все. Чим пильнійше вчені люди пришивляли ся до тих нїби Мойсеєвих книг, тим більше цікавих та несподіваних прикмет находили в них. Іще в р. 1753 талановитий француський лікар і професор Астрік 7) завважив, що в ріжних місцях Мойсеєвих книг для означення Бога вживається не однакове жидівське слово; а власне в одних оповіданнях Бог називається Ягве, а в інших для означення Бога вживається слово Ельогім, а се слово єсть число множне від назви Ель. Астрік доказував на тій підставі 8), що Мойсей пишучи свої книги не користував ся ані безпосереднім божим вітхненнем, ані устними оповіданнями народними, але мав під руками два писані твори, дві окремі повісті: в одній із них Бог називав ся іменем Ягве, а в другій Ельогім. Мойсей злішив із обох сих оповідань свою книгу тим способом, що все належне до одної подїї списував з обох оповідань до купи, не вважаючи на те, чи в тих оповіданнях були які суперечності, чи нї. Інші вчені почали відріжняти оповідання історичні від частин законоутатних; з часом показало ся, що навіть розділивши оповідання з іменем Ягве від тих, де Бога називають Ельогім, не усувається ся всіх трудностей.

Ті уступи, де Бог називається Ягве, зведено до

7) Jean Astruc (читай: Жean Астрік), доктор і професор медицини в Парижі, родив ся 1684 р., а умер 1766.

8) В книзі під заголовком: *Conjectures sur les memoires originaux dont il paroit que Moyse s'est servi pour composer le livre de la Genese*, Bruxelles, 1753.

Інтересне, що Др. Астрік затайв зразу своє авторство. Мимо се одначе він не вхоронив ся перед пімстою попів.

Пор. Curtis, S. J., *Bibliotheca Sacra*, січень, 1884.

купи і так само ті, де Бог називається іменем Ельогім; показалося, що одній другі творять більше менше цілість, немов дві окремі книги, писані двома окремими авторами; першого названо Ягвістом, а другого Ельогістом. Але давня Астрікова думка, що се були дві окремі книги, з яких черпав той, хто укладав тзв. Мойсеєві книги, не справдила ся. Показалося, що Ягвіст і Ельогіст містять у собі дуже ріжнородний матеріял, що се не були дві ріжні книги, написані двома людьми, але радше дві збірки ріжнородного матеріалу, записуваного з устних оповідань ріжними людьми і пізніше зведеного сякта в одну цілість, при чому одно врізувано, інше дрібку штуковано, але загалом давні перекази заховано досить вірно. Але сії два жерела не вичерпували всеї маси того, що міститься в тзв. Мойсеєвих книгах. Власне всі уступи законодатного змісту не підходять ані змістом, ані мовою ані до Ягвіста, ані до Ельогіста; за почином берлінського вченого Вельгавзена (1878 р.)⁹⁾ їх виділено в окрему книгу, яку названо Книгою жерців; крім чисто законодатних місць до сеї книги прийшлося ся причислити також деякі оповідання, приміром зараз покладене на початку першої книги оповідання про сотворення світу.

Але сії три писання не були одинокими складовими частинами, з яких склиено тзв. Мойсеєві книги; скрізь у їх тексті попадають ся ще якісь посторонні дописки, додатки, шматочки оповідань, які велять нам догадувати ся, що збірок в роді Ягвіста й Ельогіста було більше; се значить ріжні школи чи ріжні громади людій у ріжніх часах записували з уст люду або й перероблювали по своїму на-

9) Славна книга Вельгавзена вийшла третим виданням під заголовком:

Wellhausen J.: Israelitische und juedische Geschichte. 1897.

родні перекази та відомості; пізнійше книжники зібрали ті давні записи, брали з них те, що їм було до вподоби, додаючи скрізь, де їм се видалося можливим, уступи з книги жерців, і так повстали ті книги, прозвані Мойсеєвими. Значить, праця, яку по старим рабінським та християнським переказам мав написати один чоловік Мойсей на яких 1000 років перед Христом, по новійшим дослідам була зложена 400—500 літ пізнійше з богатъох ріжнородних частин, зложена для певної ціли:— утвердження верховенства єрусалимського храма і верховодства попівської верстви Левітів над жидівським народом і зложена не одним чоловіком, не від разу, а протягом кількох поколінь.

Так виглядає в сьвітлі новочасної науки та книга, якій наші богослови хочуть признавати більшу правдивість, як працям цілої великої громади вчених людей, дослідників природи, що все живе посвячують на вислідження правди, не дбаячи на власну користь, і працюють при помочі безмірно вдосконалених інструментів, роблять тисячні проби, коштовні подорожі, мають під руками величезні музеї і в книгах зібрані досліди всіх людських поколінь. Справді читаючи всі ті громи і всі ті свари наших богословів на новочасну науку та її здобутки мимоволі згадуєш слова одного німецького поета, що ті люди хочуть своїми реверендами закрити сонце.

Тип грецького атлета.
(Старинний грецький бронзовий відлив.)

РАЙСЬКЕ ДЕРЕВО.

“Первородний гріх.”

По обох сторонах “райського дерева” сидить мушпна і жінка. Жінка протягнула руку по “заказаний” овоч, а за плечима жінки видний замітно вуж. Так і силоміць нагадують ся класичні слова прастарої юдівської казки:

“І насадив Бог сад у Едемі на востоці, тай осадив там чоловіка, що создав (створив). І зростив Господь Бог усяке дерево із землі, принадне на погляд і смашне плодом своїм, і дерево життяне посеред саду, і дерево познавання добра й зла.

І заповідав Господь Бог чоловікови, глаголючи: З усякого дерева в саду - раї можна тобі по вподобі істи. З того ж дерева, що дає знаттє доброго й лихого, з того не важити меш ся істи, ато вмреш певно того ж дня, як скоштуєш із його.

Змій же був хитрійцій над усякого польового звіра, що Господь Бог создав. І каже він жінці: Чи справді Бог сказав: не мусите істи ні з якого райського дерева? І каже жінка зміви: З усякого дерева райського істи мемо, з плодуж дерева, що серед раю, рече Бог, не їжте з його, ані доторкати метесь до нього, ато померете.

І каже змій жінці: Ні бо, не померете. А се Бог знає, що скоро попоїсте з нього відкриють ся вам очі, і будете як боги, знающи добре і лукаве.

І вбачала жінка, що добре дерево на іду, і принадне очима дивитись і надію тим, щоб усе знати; і взяла плоду з його тай скоштували, і дала чоловікови своїому з собою, і скоштували.

І відкрилися їм обом очі, і скаменулись вони, що були нагі; і позшивали листя смоковнє, тай поробили пояси.

(Перва книга Мойсея, 2, 8 — 9, 16 — 17 і 3, 1 — 7.)

Що за чудова казка!... Та що Жиди перейняли її від старинних Вавилонян, про се довідались ми щойно з старо - вавилонських вінкопалиск.

(Пр. M. Jastrow, Civilization, p. 425.)

Первородний гріх.

(Після малюнку великого артиста XVI. ст.)

Літ тому 400 один з найбільших мальярів світа, Мікель Анджельо Буонарроті (родився 1475, умер 1564 р.), змалював був на стінах папської каплиці в Римі, званої Сикстинською, величаву поему про створення, відкүплення і кінець світа. Як Мікель Анджельо уявляв собі біблійний “первородний гріх”, бачимо на повнішім образку. Порівнявши його з попереднім старо - вавилонським зображенням того самого мотиву, можемо легко запримітити усі подібності й різниці обох артистичних креацій, відділених від себе кількома тисячами літ.

III.

ПЕРШЕ БІБЛІЙНЕ ОПОВІДАННЄ ПРО СТОВОРЕННЄ СЬВІТА.

Тепер я можу приступити до самої річи, то значить, до роздивлення біблійного оповідання про створення світа. Та попереду ще одно застереження і одна просьба до тих, що схочуть уважно і з користю прочитати отсю розвідку.

Застереженне таке, що всі ті уваги, які я тут подав і далі ще подам, зовсім не мої власні. Я не висссав собі тут нічогісінько з пальця і не жадаю нї від кого, щоб вірив мені на слово. Я подаю здобутки новійшої науки, а властиво лише маленький вибір із богатого скарбу тих здобутків. А ся новійша наука визначається ся тим, що нї від кого не жадає і нї в кого не терпить віри на слово. У всьому вона йде до вироблення власного переконання при помочи фактів, досьвідів, контролі; вона подає лиши такі речі, що кождий відповідно приготований чоловік може ї сам дійти до них і переконатися, чи доходжено до них вірно. Наука не признає нікому привілеїв, що ті мають доступ до її „свята съвятих,” а інші не мають; до найглубших тайніків науки має вільний доступ кождий чоловік, у кого в серці горить чисте і святе бажаннє — пізнання правду, і в кого розум на стілько вироблений, щоб зрозуміти її оцінити її.

А просьба моя до читача така. Мені доведеться тут говорити про початкові розділи Біблії, а спеціально книги Битія. Було-б дуже добре, як би кождий читач мав під рукою переклад тої книги. На жаль, у нас є доси лих один повний переклад Біблії на нашу народну мову, доконаний небіжчиком Кулішем, а доповнений професором Пулюєм та Ів. Нечуєм-Левицьким і виданий торік англійським біблійним товариством. Отсю книгу (вона дуже дешева) повинна мати кожда читальня і кождий поодинокий чоловік, кого лише стане на се, і я просив би кожного, хто дочитає доси мої уваги, покласти сю книгу перед собою і від часу до часу заглядати до неї, де буде на се у мене вказівка.

Та мушу тут з жалем зазначити, що той Кулі-

шів переклад съятого письма зовсім не оправдує надій, які покладав на нього сам небіщик Куліш тай широкий загал Українців.

Переклад такої книги, як Біблія, повинен бути або популярний, то значить, бодай мовою своєю зрозумілій для широкої маси народа, або науковий, то значить такий, щоб докладно передавав зміст і значіннє речення первовзору. В однім і другім разі треба, аби перекладач сам добре розумів той первовзір, а потім старався передати його іншим так, щоби і вони зрозуміли його не інакше, як він. На жаль небіщик Куліш не лише що не знав зовсім гебрейської мови, якою писані съяті книги жидівські, — він не знав також порядно ані грецької, ані латинської мови, на яких єсть давні і важні переклади тих книг, та не знав порядно ані німецької, ані французької мови, на яких є нові наукові переклади і праці про сі книги. Тому то в багатьох місцях своєго перекладу він іде якось на помацки; так і видно, що чоловік сам не знає гаразд, що він пише. До того ще Куліш задумав зробити свій переклад взірцем української мови і замість говорити по просту та ясно, він пішов підпускати якусь церковщину та дяківщину, всякі „рече”, „глаголе”, „воїнство”, „гласи”, „печалі” і т. і., та зробив свій переклад ще менше відповідним для широкої народної маси. Оттим то не подивуйте, коли я далі, покликуючи ся на Кулішів переклад, важнійші місця будуть подавати в своїм власнім перекладі.

Перша нїби Мойсеєва книга, прозвана в нашій церковній мові книгою Битія, у Греків книгою родів (Генезеон або коротко Генезіс), а у Жидів Берешіт або Сефер Берешіт (книга початку), починається ось якими оповіданнями:

Глава I. 1. На початку, коли Бог створив небо і землю,

2. а земля була невидима й певнорядкова на і пітьма лежала на морі і дух божий сидів на водах,

3. тоді сказав Бог: „Нехай буде съвітло!” І стало ся съвітло.

4. І бачив Бог, що съвітло було добре. Тоді Бог розлучив съвітло від пітьми.

5. І Бог назвав съвітло днем, а пітьму назвав нічю. І зробив ся вечір і ранок — перший день.

6. Бог мовив: „Нехай буде твердь між водами і нехай розлучить води одні від одних”. І так стало ся.

7. Так зробив Бог твердь, і розлучив воду під твердю від води над твердю.

8. І Бог назвав твердь небом. Так зробив ся вечір і ранок — другий день.

9. Бог мовив: „Нехай збереть ся вода під небом на однім місці, щоб було видно сушу.” І так стало ся.

10. І Бог назвав сушу землею, а зборище води назвав морем. І бачив Бог, що се добре.

11. Бог мовив: „Нехай випустить земля зелень, зілє, що родить насіннє, і овочеві дерева, що приносять плоди на землі в своїм роді, з якого є їх насіннє.” І так стало ся.

12. Земля випустила зелень: зілє, що родить насіннє в своїм роді, і дерева, що приносять овочі у своїм роді, в якім є їх насіннє. І бачив Бог, що се добре.

13. Так зробив ся вечір і ранок — третій день.

14. Бог мовив: „Нехай будуть съвітила на

твєрди небесній, аби розлучали день і ніч; вони мають виявляти знаки і часи, дні й роки,

15. і мають бути съвітилами на твєрди небесній, щоб съвітили на землю." І так стало ся.

16. Так зробив Бог оба великі съвітила: більше съвітило, щоб володіло над днем, і менше съвітило, щоб володіло над нічю, і звізды.

17. І Бог поклав їх на твєрди небесній, аби съвітили на землю.

18. аби володіли над днем і нічю і аби розділяли съвітло від пітьми. І бачив Бог, що се добре.

19. Так зробив ся вечір і ранок, четвертий день

29. Бог мовив: „Нехай заграє вода юрбами живих істот і нехай полине птаство понад землею перед твердю небесною.”

21. Так створив Бог великі морські дракони і всі живучі істоти, якими кипить вода, і всяку крилату птицю в своїм раді. І бачив Бог, що се добре.

22. Бог благословив їх і мовив: „Будьте плодючі і множіть ся і наповняйте воду в морі, а птаство нехай множить ся на землі.”

23. Так зробив ся вечір і ранок, п'ятий день.

24. Бог мовив: „Нехай земля виведе живі істоти по їх роду: скотину, хробацтво і полеву дичину по їх роду.” І так стало ся.

25. Бог зробив полеву дичину по її роду і скотину по її роду і всяке хробаче на землі по його роду. І бачив Бог, що се добре.

26. Бог мовив: „Зробімо людий на наш образ і подобу, нехай вони володіють над рибами морськими і над птахами небесними і над скотиною і

Створення Адама і Еви.
(З Баптистерії в Флоренції, 1427—1447 р.)

Так представляли собі створення прешої пари людий італійські артисти літ тому 500.

над усею полевою дичною і всім хробацтвом, що повзає по землї.”

27. Так створив Бог чоловіка на свій образ; на образ божий створив його; як чоловіка й жінку створив їх.

28. I Бог благословив їх і мовив до них: „Будьте плодючі і множіть ся і наповняйте землю і робіть її півладною собі, і пануйте над рибами морськими і над птахами небесними і над усяким звірем, що рухається по землї.”

29. I Бог мовив: „Даю вам тепер усе зіле, що плодить сімя на всій землї, і всі дерева, що приносять овочі, в яких міститься сімя: се має бути ваша пожива.

30. „I всій полевій дичної і всьому небесному птаству і всьому, що повзає по землї і має в собі живий дух, даю зелень зіле на поживу.” I так сталося.

31. I Бог оглянув усе, що зробив, і адже все було дуже добре. Так зробив ся вечір і ранок—шестий день.

Глава II. 1. Так були довершені небо й земля з усім їх військом.

2. I Бог докінчив семого дня свою роботу, яку зробив; і спочив семого дня від усієї роботи, яку зробив.

3. Тоді благословив Бог сьомий день і освятив його, бо в ньому він спочив від усієї роботи, яку зробив і довершив Бог.

4. Отсє родовід неба й землї, як вони були створені.

Закінчимо перейдемо до розбору цього оповідання,

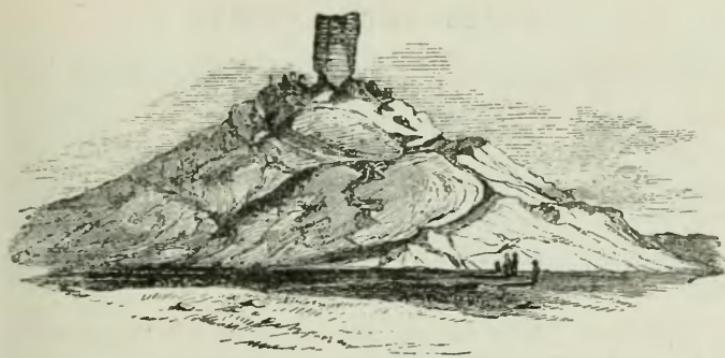
скажемо кілька слів про ті цифри, що стоять перед кождим реченням і які звуться зачалами.

Поділ книг св. письма на глави і зачали не був зроблений первісними авторами сих книг. Се зроблено геть пізнійше, коли ті книги стали ся предметом науки по рабінських школах. Зроблено сей поділ не зовсім відповідно до змісту, а так тілько, аби допомогти памяті при виучуванню і аби лекше було знайти якесь місце при суперечці. Що на зміст при тім звертано менше уваги, бачите зараз із першого розділу: тут оповіданнє переходить до другого розділу і уривається не то на четвертім зачалі, але на половині четвертого зачала. Коли заглянете до перекладу Куліша, то побачите, що ся половина четвертого зачала зовсім не відділена від другої половини, злучена з нею протинком, немов се все одно речення; тимчасом, як зараз побачимо, се не тілько окреме речення, але початок нового оповідання про сотворення съвіта, коротшого, але за те зовсім суперечного з першим, написаного іншим автором і з іншою метою.

Коли порівнаете початок моего перекладу з Кулішевим, а також із іншими церковними перекладами, то побачите деякі ріжниці, на перший погляд невеличкі, але на правду дуже важні. І так Куліш пише:

„1. На початку сотворив Бог небо та землю. 2. Земля-ж була пуста та пустошня і темрява лежала над безоднею; і дух божий ширяв по над водами. 3. І рече Бог”—і т. д.

Значить, кожде зачало являється окремим і в собі закінченим реченням, і значіннє їх виходить таке: в першім зачалі акт сотворення неба й землі вже довершений, а далі Бог немов подрібно викінчує те, що не було зроблено при тім першім

Бавилонська вежа.
(Birs Nimrud, the Tower of Babel).

Останки величавої съвятинї в Борсіппа передмістю старинного Бавилону. Після вірувань старинних Бавилонян височезні вежі їхніх съвятинь мали "дучити небо з землею". Зівсім такі самі вірування заховались по нинішній день й серед Магомедан, які при своїх мечетах будують також високі вежі, звані "мінаретами", іменно як звена між небом і землею. Противились таким віруванням старинні Жиди й придумали в глубокій старині відому загально й незвичайно інтересну казку про "бавилонську вежу й помішанне язиків", записану на сторінках своїх так званих "съвятих книг."

Пор. Spence, op. cit., p. 48 і Morris Jastrow, Jr., The Civilization of Babylonia and Assyria, Philadelphia and London, 1915, p. 30.

загальнім твореню. Однаке таке толкованнє було би зовсім хибне, йому заперечують дальші рядки. Аджеж ми бачимо, що небо творить Бог у зачалі 6, другого дня, значить, в зач. першім воно ще не було сотворене. Так само землю творить Бог аж третього дня (зач. 9), значить, і вона ще не була сотворена в зач. 1.

Але не треба думати, що така нісенітниця стоїть і в гебрейськім тексті, — вина за неї спадає виключно на перекладачів. У гебрейськім тексті, як се бачите з моїого перекладу, три перші зачала творять одно речення; в першім зачалі кажеться: „Коли Бог творив” чи може ще докладніше: „Коли Бог зачинав творити небо і землю”; рівночасно з тим друге зачало додає: „Коли земля була пуста й порожна” — а властиво, як побачите зараз, коли не було землі, а на її місці було щось інше, — тоді, — докінчує речення зач 3 — Бог сказав те й тс, то значить, тоді розпочав ся акт творення. Отже творенне починається аж у зач. 3, а те, що названо в зач. 2, було перед творенням. Так стоїть у жидівськім тексті і так треба розуміти ті три зачала. Бачите тепер, що при такім розумінні тих слів зачало 2 набирає особливого значіння, бо воно має нам стан перед сотворенням світа. Очевидно той, що писав оповіданнє, розумів діло так, що Бог творячи світ застав уже щось готове, а з того витворив своєю силою те, що ми бачимо. Отже цюже було перед сотворенням світа?

У Куліша читаєте, в зач. 2, що „земля була пуста й пустошня”, — слова зовсім неясні, бо не знати, чим ріжнить ся „пустий” від „пустошного.” І мій переклад не о много ліпший; він передає дослівно грецький переклад відповідного гебрейського слова; Греки не можучи в своїй мові знайти

нічого відповіднішого, поклали тут слова: „аоратос кай акатаскеуастос”, що я й передаю дословно по нашому. Ale все се зовсім не передає того, що стоїть у жидівськім тексті; там стоїть таке слово, яке в тім місці лише раз являється в усім жидівськім письменстві і якого до недавна не вміли гарразд пояснити і тільки на здогад описували його значіннє.

В жидівськім тексті кажеться: „і коли земля була Тогу-ва-богу”. Як сказано, се слово з жидівської мови годі було пояснити. Перекладачі та товмачі старалися відгадати його значіннє і пояснювали його відповідно до своїх здогадів, хоча по моєму ліпше було би по просту лишити се слова без перекладу. Греки наткнувшись на се темне слово згадали свої національні перекази про початок світа, де говорить ся, що з самого початку був так званий Хаос — якась безодня, в якій безладно уносилися складові частини пізнішого світа. З того Хаоса бог часу Хронос творить світ. Отже сей свій погляд вони підсунули під гебрейське Тогу-ва-богу і сказали, що земля була ще невидима і невпорядкована, себто поєдинчі її частини безладно, в суміш літали серед безодні.

Що сей погляд зовсім не передає значіння гебрейського Тогу-ва-богу, на се вказують зараз дальші слова того самого зачала про те, що „дух божий сидів на водах”, бож із тих слів виходить, що вже тоді були води, значить, мусіло бути щось таке, на чим опиралися ті води, принайменіше повітре. Одним словом, зараз тут у зач. 2 натикаємося на першу майже непоборну трудність, на темне слово Тогу-ва-богу, що має нам малювати стан річий перед створенням світа. Не можучи ані у Жидів ані у Греків знайти відповідного пояснен-

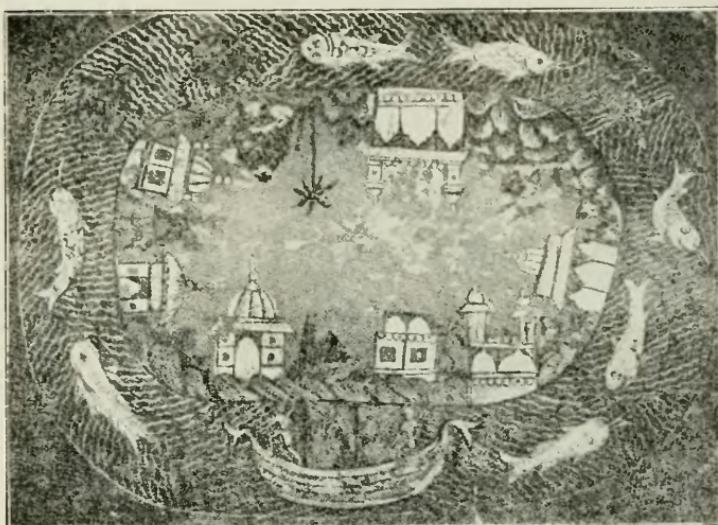
Ассирійський царь.
(Після Лейрда.)

Величність царського строю сьвідчить про пишноту старо-авважонської й асирійської культури взагалі.

ня сього слова, ми мусимо на разі лишити єю загадку нерозвязаною, і підемо далі.

Але те саме зач. 2 має ще пару таких загадок. Зараз друга частина речення, у Куліша передана словами „і темрява лежала над безоднею”, виглядає в жидівськім тексті зовсім не так просто. Що таке безодня? По нашему розумінню се може бути пустий простір або велика глибінь заповнена водою. В жидівськім однаке тут стоїть друге загадкове слово: Тегом. Греки перекладають його словом абіссос, але те слово значить трохи не те, що наша безодня, воно значить тілько водяну глибину, море. Але в гебрейській мові на означення моря є інше слово, а Тегом ужито лише тут у сьому оповіданню. Що ж тут воно значить море, се певна річ, се потверджують зараз дальші слова про те, що на водах той Тегом (слово в гебр. жіночого рода) сидів дух божий. Із значіння всього зачала виходить, що мова тут не про звичайне море, а про той первісний океан, який покривав усю землю. Але чому він називається Тегом і що властиво значить це слово? Се знов загадка, якої на основі самої гебрейської мови годі пояснити і якої пояснення ми знов мусимо лишити собі на пізнійше.

І ще одну загадку задає нам се коротеньке зачало: „дух божий сидів на водах”. Що се за дух божий? Чи се те саме, що Бог? Коли те саме, то чому названо його іншою назвою і то власне знов таким словом, що приходить лише раз у сьому місці? Се слово по гебрейськи звучить: „Ріх” і жидівські рабіни толкують його: божа сила, божа істота, боже вітхнення, отже не сам Бог, а якийсь його виплив. І що значить, що ся „Ріх” (знов слово в гебрейськім жіночого рода!) сиділа на

Як уявляли собі старинні люди землю?

Лише найбільші філософи старини додумувалися, що наша земля є куліста, подібно як і тисячі і мільйони інших планет у всесвіті. Загал думав, що наша земля є великим кружком, який плаває на великому океані. На землі люди побудували оселі і величаві будівлі, а пакоюло того земного кружка можна плавати кораблями. В океані живуть великі морські риби, але чим даліше від берега тим небезпечноїше запускати ся на широке море бо там... далеко—далеко живуть в морю страшенні чудовища — як великанські вужі і смоки, що можуть проковтнути цілий корабель разом з усю залогою і всім добром... Так вірили колись біди люди, та інші Наука й людський досвід розвіяли безповоротно темні мраки кошмарів людських пересудів.

Новіший образок взятий з старинного орієнタルного (східного) рукопису Агмада Туского, зложенного літ тому 800.

водах? Куліш має тут „ширяв” — слово зовсім неясного значіння; інші перекладачі люблять класти тут слово: літав, уносив ся над водами. Але все се самовільні поправки; гебрейський текст має тут таке слово, яке при інших нагодах уживається на означеннє того, як птах сидить на яйцях і вигріває їх (порівняй Мойсеєва книга пята, гл. 32, зач. 11, у Куліша стор. 204; на жаль ціле те зачало у Куліша перекладене зовсім фальшиво, так що не дає ніякого значіння!). Очевидно маємо тут слід такого поняття, що той, хто писав ті слова в зач. 2, уявляв собі божу Ріх як птицю, що сидить на водах первісного океана (Тегом) і вигріває те яйце, з якого мав повстати сьвіт. Таке понятє про початок сьвіта стрічаємо у ріжних народів, а особливо у Єгиптян та Фенікійців, найближших сусідів Жидів; було-б зовсім не диво, як би воно було й у Жидів. Та натуральна річ, що се оповіданнє не могло знайти ласки у тих книжників, які пізнійше укладали отсу книгу; його викинено і з нього полишив ся лише отсей невеличкий слід. Замість тої божої Ріх, що вигріває сьвіт із води Тегом, у зач. 3 виступає інша творча сила — слово боже.

Варто ще сказати пару слів про ту твердь небесну, яку буцім то сотворив Бог на початку другого дня. Той, що писав ті слова, має очевидно на думці те синє склепіннє, яке ми й доси називаємо „небом”, і вірив разом зі всіми старинними людьми і з теперішніми дикунами, що се справді таке склепіннє з якогось твердого кришталю, настобурчене мов великий дзвін на землю, яка видавала ся йому плоским тарелем. Нині ми знаємо не з ніякої книги, але з простого, щоденного досвіду, що земля зовсім не плоский таріль, а те синє над нею зовсім не ніяка твердь, а рідке

повітре, яке зрештою лише нашому оку до певної висоти видається синім, а вище, де повітря не стає, воно зовсім темне. Отже й тут маємо очевидно не ніяку обяву божу, не відкрите якоєсь великої правди, а вислів дитячої віри недосъвідного чоловіка, який брав на віру те, що бачив очима, не пробуючи сконтрлювати цього іншими способами.

Також не зовсім ясні будуть для теперішнього читача слова 6-го зачала про те, що Бог розділив води на дві половини, одну половину над твердю, а другу під твердю. І тут треба пригадати старе вірування давніх і багатьох теперішніх нецівілізованих народів, що над тим синім небесним склепінням є велика вода, море не менше від того, що маємо на землі. 10). В склепінні ніби то проблемі декуди вікна і заставки, і коли Бог захоче, велить окремим ангелам, що приставлені до тих заставок, відчинити їх і пускати на землю дощ. Той сам жидівський письменник, що писав отсе оповідання про сотворення світа, трохи далі, говорячи про потопу світа, каже виразно (глава VII, зач. 11), що „відкрилися жерела глубини землі, і вікна небесні повідчинювалися” і почав лiti великий дощ. Розуміється, що цей погляд супроти теперішньої науки не має ніякої вартості і мусить уважати ся чисто дитинячим, а не виявою якоєсь божої премудрості.

10) Про все те читай цінну книгу Люкаса під заголовком: *Die Grundbegriffe in den Kosmogonien der alten Voelker*, 1893.

А також: Prof. Jensen: *Assyrisch-Babylonische Mythen und Epen* (шестий том в Шрадера: *Keilinschriflliche Bibliothek*, 1900.)

Суммерсько-аккадійський тип 4.500 літ перед нами.

IV.

ТЕ САМЕ ОПОВІДАННЄ В СЪВІТЛІ НАУКИ.

Цілу стиругу паперу списали оборонці право-вірності, щоб вияснити отсе жидівське оповіданнє про створеннє съвіта згідно зі здобутками новійшої науки і віднайти в ньому глубоку мудрість, яка на тисячі літ перед новійшою науковою провиджувала всю правду, але висловила її так неясно та образово, що люди тисячі літ вичитували з тих слів щось зовсім противне. Не треба й говорити, що така оборона божеського походження сей повісті далеко гірша від простого заперечення. Бо коли той, хто писав першу главу книги Битія, справдї знов, як творило ся небо і земля і все живе на землї, то виявляється питаннє, на що він писав про се так неясно, що тисячі літ люди не могли розуміти його? Коли справдї Бог вітхнув того письменника і діктував йому ті слова, то яку ціль міг мати Бог дурячи людий? А коли справдї

Бог хотів укрити перед людьми тайни початків неба й землї, то яким же способом позволив їм по стільких і стільких тисячах літ дійти до правди, і то не при помочи диктованих ним самим слів, а власне на перекір тим словам? Одним словом, щоб виправдити давніх попів та рабінів, що з ріжних байок, оповідань та вірувань склеїли так звані Мойсеєві книги, новочасні богослови та оборонці правовір'я не вагають ся ставити самого Бога в дуже непочеснім съвіті.

Тай гляньте лише, як можна погодити те описанне не то з новочасною науковою, але з простим хлопським розумом! Твореніе ділить ся на шість днів — семого дня Бог спочиває. Очевидно се було писано вже в таку пору, коли люди ділили час на тижні і мали встанову один день у тижні спочивати; ту свою людську встанову вони спокійнісінько переносять на Бога і ніби то його прикладом усъвячують свою встанову шабасовання. Ті шість днів у повісті виразно відріжняють ся один від одного: був вечір і ранок, перший день. Ми тепер сказали би: був ранок і вечір, але у жидів, як може знаєте, день зачинається з заходом сонця, отже субота в пятницю вечір і т. д. Очевидно, що по жидівському розумінню й при творенню съвіта обсерувував ся сей жидівський звичай — зовсім дитиняче міркуваннє, бо й дитина вірить, що те, що довкола неї, все було і буде так само.

Глядіть далі! Першого дня Бог не творить нічого більше, тільки творить съвітло і віddілює п'ятьму від съвітла, немов би се були якісь два окремі тіла, що можуть часом помішати ся! І певно давні Жиди й вірили в те, але ми тепер знаємо, що ані п'ятьма, ані съвітло не є жадні окремі тіла, тілько сильнійший або слабший рух дрібне-

сеньких частин матерії, що заповняє весь сьвіт. Ми знаємо тепер, що коли раз була в сьвіті матерія, то вже сьвітла не треба було окремо творити, бо виконуючи рух та матерія мусіла сьвітити ся.

Далі бачимо, що хоча Бог першого дня творить сьвітло, але проте перший, другий і третій день минає, а на небі нема ані сонця, ані місяця, ані зір. Вони призначенні на те, щоби панувати над днем і нічю, самі появляють ся аж четвертого дня. І що ще цікавіше, вони появляють ся аж тоді, коли вже сотворене не тілько небо, але й земля, коли на тій землі є суши, а на тій суши виростає зелень, стоять дерева, що мають у собі плоди й насіннє. Сказати таку річ новочасному чоловікові, який докладно знає, що без сонця не може появити ся ані суши ані тим менше ростинне жите, то він признає се за крайню нісенітницю.

Коли вірити рабінському оповіданню з першої глави Бітія, то сьвітло старше від неба, небо старше від сонця, а навіть трави, дерева та всяких ростини були швидше, ніж сонце, місяць і зорі. Далі: день і ніч були швидше, ніж сонце й місяць. Далі: птахи в повітрі появилися швидше, ніж червяки на землі. Далі: Бог сотворив від разу окремо „худобу”, себто громаду домашніх звірів, а окремо дичину; значить, „худоба” була на сьвіті швидше, ніж чоловік. Усе се з погляду новочасного природника тай усякого розумного чоловіка не то що не жадна Богом обявлена правда, а прості нісенітниці. Все те пояснюється хиба тим, що оповідання писав якийсь рабін, що ніколи, як то у нас кажуть, „не бачив, як сонечко сходить”, сидів дні й ночі в своїй цюпі над старими книгами і пильнував лише над тим, аби старі оповідання, пісні, казки

Вавилонський бог Небо.

Статуя найдена в Німруд, тепер в Бритіш Мюзіум в Лондоні.

зібрати в одну купу, сяк чи так склеїти в одну цілість і поділити на шість день, щоб доконче на свій святій шабас лишити прогалину.

Ми ще в дальшім оповіданню вернемо ся до деяких дрібниць сеї повісти, а тепер погляньмо ще трохи близше на зач. 26—30, де говорить ся про сотворенне людій.

Тут наперед усього впадає в очі ріжниця в способі творення. Всі інші річи й явища творить Бог одним словом, а забираючи ся до творення чоловіка він з разу немов радить ся з кимось, викладає свій плян: „Сотворимо чоловіка на наш образ і подобу”.

З ким-же то радить ся Бог?

Новійші християнські богослови бачуть у тім місці найстарший старозавітний натяк на віру в съвату Трійцю! Нема що й казати, що такої віри у старих Жидів не було, і що власне ся віра, коли вона зародила ся у християн, була в очах Жидів предметом найбільшого обридення і причиною найтяжшої ворожнечі супроти християн. Річ поясняється далеко простійше, коли поглянемо на старий Жидівський текст: у цілім тім оповіданню Бог називається Ельогім, а се є, як ми вже заявили, число множне від слова Ель, бог. Отже в цілім оповіданню виступає і ділає не один Ель, а більше іх. Як міг рабін, що певно вірив у одного Бога, написати або хоч пропустити таке оповідання в свою книгу? Се пояснювали всяко, та найправдоподібнійше поясненняє таке, що рабіні знайшовши в старих записах повісти з назвою Ельогім, утворили собі такий погляд, що Бога, одного Бога, називано таким іменем аж до часу Мойсея, доки Бог не виявив йому своєго властивого імені Ягве. От

тим то її самі рабіни, складаючи по старшим взірцям деякі оповідання, як ось і отсє про сотворенне сьвіта, вживали тут сеї ніби то старшої назви Ельогім. Але що ся назва Ельогім не була старшою назвою Бога, се бачимо зараз у дальших рядках другої глави книги Битія, в другім, відміннім оповіданню про сотворенне сьвіта і про рай, де Бог уже називається Ягве. Що ся назва Ельогім не була первісною назвою одного Бога, але що справді тут була мова про багатьох богів, се бачимо з отсього оповідання про сотворенне чоловіка, з отсього натяку на якусь нараду богів (Елів) перед сотворенням чоловіка; потверджене цього погляду побачимо далі, коли дійдемо до роздивлювання тій старо-аввіянської **поеми про сотворенне сьвіта**, яка без сумніву послужила головним взірцем для отсього жидівського оповідання.

Варто зазначити тут ще одну цікаву річ. У зач. 27 говорить ся виразно, що Бог сотворив від разу пару людей, мужа й жінку. Отже сей оповідач нічого не знає про те, що з разу був сотворений сам мужчина, а потім із його ребра була сотворена жінка. Так само в зач. 28, де Бог велить тим першим людям плодити ся і множити ся, із того, що зараз потім сей оповідач переходить до вичисловання потомства тих перших людей (диви гл. V, зач. 1, 2) і ще раз з натиском повторяє свої слова з гл. I, зач. 27: „Коли Бог (Ельогім) сотворив Адама, зробив його на образ Ельогім; сотворив їх як мужа й жінку; і благословив їх і дав їм ім'я „чоловік” тоді коли були сотворені” — з цього бачимо виразно, що сей оповідач не міг оповідати повісті про сотворення Адама окремо від Еви, про їх побут у раю, і про їх первородний гріх. Навпаки, з того натиску, з яким він два рази

повтаряє свої слова про спільне, рівночасне сотворення мужа й жінки, можна би догадувати ся, що він знов оповідання про рай і первородний гріх, але вважав його байкою, якій не слід вірити.

Чи сяк чи так, то все таки ми бачимо тут, зараз на початку книги Битія, дуже виразно ті шви, якими пізнійші руки зшивали і склеювали до купи кавалочки оповідань, що первісно були складані окремо, а навіть подекуди перечили одно одному. 11)

11) Цінне зіставлення літератури й інтересну полеміку в користь старих поглядів найдете в книзі:

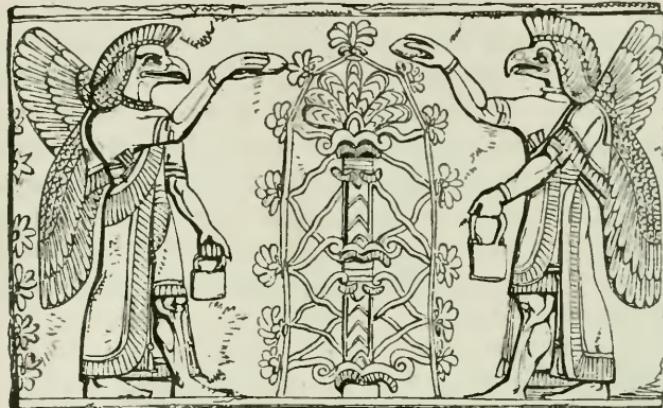
James Orr, D. D.: The Problem of the Old Testament considered with reference to recent Criticism. — London 1908, p. p. 193—239.

Чудовища.

"Люди з головами на грудях", — один з багатьох чудернацьких виндумок старинних людей.

Райське дерево.
(The Tree of Life.)

Казка про "райське дерево" або про "дерево життя", або ще інакше: "дерево, що дає знаттє доброго й лихого", була дуже поширенна серед старинних Вавилонян. Съвідчать про се численні вавилонсько - ассирійські різьби, на яких ся прадавня казка зображена в найріжнородніший спосіб.

V.

**ДРУГЕ БІБЛІЙНЕ ОПОВІДАННЄ ПРО
СОТВОРЕННЄ СЪВІТА**

Перейдемо тепер до другого оповідання про сотворенне съвіта, що в тій самій книзі „Бітія” покладене безпосередно за першим, тим, яке ми отсе розібрали. Ось що читаемо там:

Глава II. Зач. 4 (друга половина): В часі, коли Ягве (Бог) сотворив землю і небо,

5. коли ще не було корчів на землї і не повиростало ніяке зілє, бо Ягве (Бог) не спускав дожджу на землю і не було людей, щоб обробляли землю —

6. але залива вибухла з землї і напоїла всю площа поля —

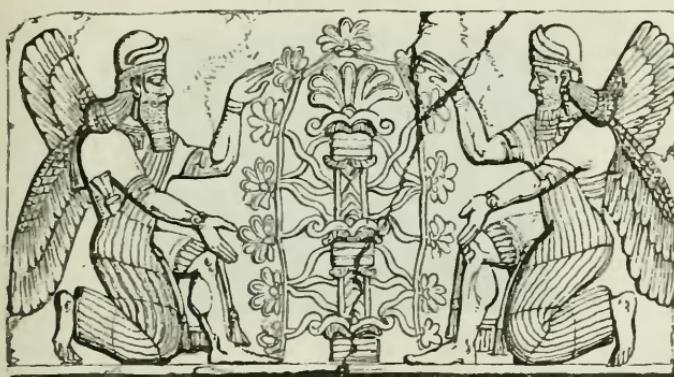
7. тоді утворив Ягве (Бог) чоловіка з пороху з землї, і вдунув йому дух життя в ніздрі; так стався чоловік живою істотою.

8. Тоді насадив Ягве (Бог) сад у Еденї, далеко на сході, і посадив туди чоловіка, якого утворив.

9. Тоді велів Ягве (Бог) вирости з землї всякому дереву пишному на вид і приємному до іди,

II.

Райське дерево.

Зрозуміло кожному, що уява старинних Вавилонян веліла бе-речі "райського дерева" ріжим ангелам - херовимам. Подібно і в жидівській казці про "райське дерево" яку Жиди живцем перейняли від Вавилоян, говорить ся: "І вигнав бог з раю (Едену) чоловіка. І поставив на востоці за садом Еденом херовимів з поломяними голими мечами обертасами (!) стерегти дорогу до живото-вого дерева." (Перша книга Мойсея, 3, 4.)

і дереву життя по середині саду, і дереву пізнання добра і зла.

10. І ріка починається в Еденї, що напоює сад; вона ділиться потім на чотири відноги:

11. перша називається Пішон; се та, що обливає край Хавілу, де знаходить ся золото;

12. а золото того краю коштовне; там трапля-

єть ся також „бедоляг” (пахуча живиця) і камінь шагам.

13. Друга ріка називається ся Гігон; се та, що обливає всю країну Куш.

14. Третя ріка називається ся Гіддекель (Тигр); се та, що пливє на схід від Ашиура. Четверта ріка, се Перат (Евфрат).

15. Тоді взяв Ягве (Бог) чоловіка і посадив його до саду Едена, щоб управляв і беріг його.

III.

Райське дерево.

Крилаті херувими перед “деревом життя” з старовавіденської печатки.

(W. H. Ward: Cylinders and Other Ancient Seals in the Library of J. Pierpont Morgan, N. Y., 1909, No. 159.

16. Тоді дав Ягве (Бог) чоловікови наказ: „Із усіх дерев саду можеш їсти скілько хочеш;

17. але з дерева пізнання добра і зла, з того не можеш їсти; бо в той день, коли з'їси з нього, мусиш умерти на смерть.”

18. Потім мовив Ягве (Бог): „Не добре, щоб чоловік був сам один; добуду йому істоту, щоб допомагала йому і була відповідно до нього”.

19. Так утворив Ягве (Бог) далі з землі всяку звірину полеву і всіх птахів небесних і привів їх

до чоловіка, щоб побачити, що він скаже на се; і що чоловік скаже до них, саме так мали вони називати ся.

20. Так сказав чоловік назви всім скотам і птахам небесним і всій полевій звірині. Але для чоловіка не знайшов між ними істоти, що могла допомагати йому і бути відповідна до нього.

21. Тоді напустив Ягве (Бог) дивовижний сон на чоловіка, так що він заснув; тоді взяв із нього одно з його ребер і заповнив прогалину мясом.

22. А з ребра, що виняв із чоловіка, збудував Ягве (Бог) жінку і привів її тоді до чоловіка.

23. І промовив чоловік: „Отсе нарешті кість із моєї кости і тіло з моого тіла; ся звати меть ся женою, бо вона взята з мужа”.

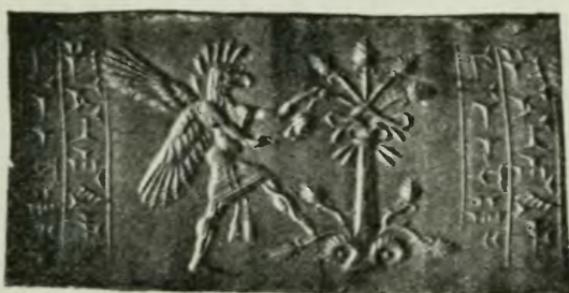
24. Тому покидає чоловік батька й матір і пристає до жінки, так що обое роблять ся одним тілом.

25. А обое, чоловік і жінка, були голі й не стидали ся.

IV.

Райське дерево.

(W. H. Ward, op. cit., No. 160.)

Крилатий демон зриває з райського дерева “заказаний” овоч.
Рисунок з старинної вавилонської печатки.

Як бачите, маємо тут зовсім відмінний образ створення съвіта і зовсім інше оповіданнє.

Перша річ, що вражає нас тут і чого не знайдете в інших перекладах, се подвійна назва Бога: Ягве і Бог (Ельогім); так стойть у тих місцях у жидівськім письмі. Очевидно первісно стояло тут само імя Ягве, але той, хто приклейв се оповіданнє до первого або перше до отсього, силувався замазати ту ріжницю і не важучи ся викинути съвіте імя Ягве, подописував до нього скрізь своє улюблене Ельогім; тому се друге імя, перекладене по нашому, ми поклали скрізь у скобках.

Друга річ, яка мусить кинути ся в очі кождому, хто уважно прочитає отсе оповіданнє і порівняє його з попереднім, се їх цілковита незгідність і суперечність. Візьміть дрібницю: в першім оповіданню творить Бог небо і землю, в другім землю і небо. Про твореннє неба одначе в тім другім оповіданню не сказано далі ані слова; можливо, що той хто склеював оба оповідання до купи, викреслив тут кілька зачал. Далі: в першім оповіданню земля на початку покрита водами і твореннє починається від того, що Бог розділює води і з під них показується суши. Тут натоміс земля, з початку суха, не покрита ані корчами ані злєм, і твореннє починається від того, що з нутра землї вибухає вода і напоює землю. Виглядає зовсім так, як коли би перше оповіданнє було зложене в краю многоводнім, мокрім, який часто заливають води, а друге в краю сухім, випаленім сонцем, де вода, дощ являють ся першим услівем життя.

В першім оповіданню ми бачили, що акт створення ділився на сім день і ноочий — друге оповіданнє не знає того зовсім.

У першім оповіданню створені були насамперед звірі, ростини, а потім чоловік; тут навпаки, Ягве творить насамперед чоловіка, а потому звірів.

У першім оповіданню Бог творить від разу пару людей і благословить їх, щоб плодилися і множилися; тут Ягве творить з разу самого чоловіка, потім усіх звірів, а нарешті жінку, і замість благословенства дає їм заповідь загрожену страшним проклятєм (карю смерти).

Здається, не можна й здумати собі двох оповідань про ту саму реч, у яких би в так немногих словах була на кождім пункті така повна та явна суперечність, як між оповіданнями про створення світа, оповіданнями мов на сьміх склеєними в одну цілість. Тут зараз видно добру пробу на те, що було сказано висше, що ціла книга Битія не могла бути написана одним чоловіком, але була склеєна з ріжних, первісно зовсім окремо списуваних оповідань, і то в такім часі, коли суперечності тих оповідань уже не відчувалися виразно, а самі оповідання вважалися шановними пам'ятками старовини, з якої не випадає що будь уривати або перемінювати.

І в отсьому оповіданню маємо деякі темні місця, яких толковання не все буває однакове. Коли поглянете до Кулішового перекладу, то побачите там на початку цього оповідання щось подібне, як на початку первого оповідання: зач. 4 (друга половина) і 5 творять одно речення, зач. 6 знов одно окреме, а зач. 7 знов окреме; тимчасом у гебрейськім тексті всі чотири зачала творять одно речення. По перекладу Куліша виходить, що акт створення доконується ще в зач. 4. у другій половині, а потім Ягве немов помалу викінчує своє твориво; з

гебрейського тексту виходить, що в зач. 4, 5 і 6 малюється стан съвіта перед твореннем, а творча діяльність Ягве починається аж у зач. 7, створенням чоловіка.

Особливо цікаве тут зачало 6, де говориться про ріку, що вибухла з сухої землі і напоїла землю. Куліш, як бачите, толкує це зачало зовсім інакше: „Виходила імла з землі і напувала всю верховину на суходолі”. Лишаючи на боці слово „верховину”, невідповідне тут, бо значить інше, ніж у нас розуміють під цим словом (Куліш хотів сказати: поверхню, а слово значить у нас гори), ми звернемо увагу тільки на ту „імлу”, яка буцімто напувала землю. В гебрейськім тексті тут стоять слово, яке лише раз у тім місці зустрічається — „ед”. Для поняття „імла” гебрейська мова має інше слово. Навпаки, сей „ед” виразно відріжняється від дожжу, який спускає Ягве на землю і про який була мова в зач. 5. Із усього оповідання виходить, що сей „ед” було щось таке, чого не створив Ягве, що було перед створенням. Тільки пізнійше рабіни-талмудисти підсунули йому толковання: хмара, — толковання зовсім хибне, бож ані хмара без дожжу, ані мла не в силі напоїти землю.

Ще пару слів про чотири ріки, що буцімто випливають із Едена 12). Опираючись на зач. 10—14 сеї глави люди довгі віки старалися віднайти місце, де лежав рай, поки нареченні не переконалися, що таке пошукування не веде їх до чого. Тілько дві ріки, названі в сьому оповіданню, пливуть і доси: Гіддекель, по вавилонські Ідеклят, по

12) Про Еден, місце біблійного раю, читай:

Jastrow: Aspects of Belief and Practice in Babylonia and Assyria, 1911.

бактріянськи Тігра, по грецьки Тігріс, і Перат, по вавилонськи Пуратту, по грецьки Евфарт. Обі ті ріки справді випливають із одної гори, плинуть з разу в ріжких напрямах, потім рівнобіжно, і сходяться нарешті до купи в самім устю до моря. Та при їх жерелах даремно було би шукати двох інших рік названих у письмі съятім, а також країв Гавіля і Куш. Гавіля в інших місцях і писаннях, се назва Арабії, відки до Жидів доходило найліпше золото, а Куш, се Етіопія, край положений у Африці, на південь від Єгипту. Як бачимо, географічне знаннє того, хто писав отсю повість, було дуже недокладне і бачити в такім баламутстві якусь Богом обявлену правду, твердити, що під час потопу съвіта ріки Пішон і Гігон щезли, а краї перемінилися, нема ніякої підстави 13).

13) При читанню цього уступа приглядайте ся пильно нашій мапі.

Вавилонсько-ассирійський жовнір
перепливає ріку на козячім мішку надутім воздухом.

Боротьба бога Мардука (Меродаха) з Тіямат.

VI.

ІНУМА ІЛІШ

або

Старо-вавилонське Оповідання про Со- творенне сьвіта.

Уже давно, перед відкопанням та відчитанням старих вавилонських та асирійських писань було відомо, що у Вавилонян і Ассирійців були святі пісні та повісті богато де-в-чому близькі до біблійних. Півтретяста літ перед Христовим різдвом вавилонський жрець Бероз (по грецьки Берозос) написав був докладну книгу про Вавилон, у якій особливо розповідав про вавилонську релігію, і подав також в перекладі на грецьку мову вавилонські оповідання та пісні про створенне сьвіта. На жаль, Берозова книга не дійшла до наших часів; із неї заховали ся лише невеличкі виришки, які наводили в своїх писаннях інші, пі-

знійші письменники. Особливо славний фільософ Дамасцій у своїй книзі „De primis principiis” (про перші початки) 14) заховав нам ось яке оповіданнє:

„Вавилоняни переходять мовчаннєм (нїби то: не вияснюють зовсім) початок усіх річей, але приймають дві первісні сили: Тауте і Апасон, роблячи Апасона мужем Тауте, а сю називаючи матірю богів. Її одинокий син — Мойміс, у якому я бачу духовий образ усього съвіта, що повстало із обох первісних сил. Далі з них повстало нове поколіннє: Ляхе і Ляхос, а потім третє — Кіссаре і Ассорос. Від сих потім троє: Амос, Іліль і Аос. Син Аоса і Дауке був Бель, у якому вони бачуть творця усього съвіта.”

Довгий час не знали вчені, що зробити з тим оповіданнєм, чи вважати його правдивим, чи може пустою видумкою пізних письменників. Аж у XIX. віці, коли почали розкопувати старі руїни Вави-

14) Докладно: *Quaestiones de primis principiis* (Питання про перші початки (ed. J. Kopp, Франкфурт н. М. 1826, стр. 384).

Ще докладнійше: — Березове оповіданнє заховалось посередно через Олександра Полігістора з Мілєту (жив яких 80 літ перед Христовим Різдвом) і згаданого Дамаскіоса (або Дамасція), що був останнім учигелем неоплатонійської фільософії в Атенах аж до закриття Академії цісарем Юстініяном 529 р.

Переклад на англійську мову найдете в: *Cory, Ancient Fragments*, p. 58. і *Zimmerm, Keilinschriften und das alte Testament*, pp. 488. seq.

Грецький текст найдете перепечатаний в: *L. W. King, The seven Tablets of Creation*, London, 1902, т. I. стр. XXXIII, і XLV. (Оповіданнє Олександра Полігістора наведене Евзебієм в першій книзі його “Хронікон”.)

Вкінци годить ся справити, що проф. Ястрев зідентифікував атенського Дамаскіоса, що жив в шостому століті до Христового Різдва, а Ніколаосом з Дамаску, грецьким істориком, що жив в другій половині першого століття до Христового Різдва. — Пор.: *Jastrow, op. cit.*, стр. 85. — Належить однаке зазначити, що Ніколаос з Дамаску написав 144 книг Всесвітної Історії, яку почав іменно історією Вавилона і Асирії.

лона, Нініве та інших міст передньої Азії, коли по-віднаходили в руїнах дуже стародавні письма (на 2 й 4 тисячі літ перед Христом) і навчилися відчитувати та толкувати їх, вияснилися також оповідання Бероза та Дамасція. Між іншими прастирими памятками письменства віднайдено також цілу вавилонську поему про сотворення світа, списану на сімох глиняних табличках стародавним, так званим клиновим письмом 15). Правда, ті таблички, що довгі тисячі літ лежали в землі під руїнами палати ассирійського царя Ассурбаніпала, віднайшлися потовчені і сильно ушкоджені; богато слів і віршів пропало, з інших лишилися хиба шматочки; та все таки з того, що лишилося і відчитано доси, можна мати досить повний образ того, як виглядала ціла поема. По її початкових словах її називають у науці „Іnuma іліш”.

Подаю тут у перекладі важніші місця тої поеми, в якій крім її уривковості доси ще богато не вияснено:

Перша табличка.

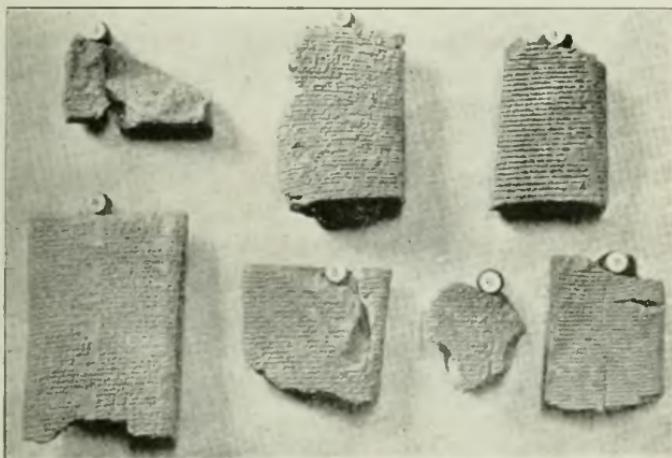
1. Коли в горі не звалося ще небо,
2. земля в низу не мала ще імення;
3. коли Апсу, найперший, що їх сплодив,
4. і хаос Тіямат, мати їх обоїх,
5. змішали свої води до купи;

15) Видав згадану поему в старовавилонській мові і в англійському перекладі славний англійський учений L. W. King в двох томах під заголовком: *The seven Tablets of Creation or the Babylonian and assyrian legends concerning the creation of the World and of mankind. Vol. I.—II. London, 1902. (Luzac's Semitic Text and Translation Series, Vol. XII & XIII.)*

При писанню своєї розвідки пок. Ів. Франко згаданого знаменного твору не мав під руками.

Старша література до 1902 р. зібрана докладно в передмові згаданого твору Кінга.

Сім Таблиць Створення.
(The Seven Tablets of Creation).

"It is undoubtedly the most important find dealing with Babylonian religion that has as yet come to light." — Myths and Legends of Babylonia and Assyria by Lewis Spence F. R. A. I., London, 1916., p. 71.

Найдені в руїнах славної бібліотеки царя Ассурбанипала в Нініве а тепер в Британійському музеї.

6. і поле ще не утворило ся, анї лугів не було видно,
7. коли з богів нїхто ще не почав ся,
8. нїхто не мав імення, доля не судила ся,
9. тодї були утворені боги, у самому (небі),
10. повстали перші Лягму й Лягаму (...)
11. Віки минули (...)
12. Тодї були утворені Аншар і Кішар ¹⁶⁾, а над ними (...)

Дальша частина таблички викришена так, що крім кількох розрізнених слів не можна відчитати нічого. Та вже сей початок цікавий для нас тим, що півтордає оповіданнє Дамасція і дає можність віднайти вавилонські імена названих ним божищ, та їх значіннє. І так Дамасцієва Тауте, се очевидно Тіямат, „прамати” всіх річей і зараз ол вода; її муж, „найперший, що сплодив усе”, Дамасціїв Апасон, по вавилонськи називається Апасу, і також значить первісне море, океан. Але назва Тіямат — се не що інше, як та Тегом, та первісна вода, яку ми бачили в жидівськім біблійнім оповіданню. В Біблії вона стоїть як щось неясне, один-однієїнський раз, як позичка з далекої чужини; тут у вавилонській поемі про ту Тіямат говорить ся богато, описується її докладно, — так і видно, що не Вавилонець узяв її з Біблії, де про неї крім не виразної загадки її назви не знають нічогієїнсько але той, хто писав біблійне оповіданнє, чув ви ^и якийсь неясний відгук вавилонської поеми і втягнув його в свою повість.

В тім першім уривку першої таблички не згадується ся нічого про первородного і єдиного сина Апсу й Тіямат, якого Дамасцій називає Мойміс, а вавилонська поема далі Мумму; в знищених усту-

¹⁶⁾King, op. cit., том I. стр. 3—5.

пах говорило ся очевидно про утворенне дальших богів. На обороті тої самої таблички маємо вже шматочки дальншого оповідання, як найстарші, первінні боги, Апсу й Тіямат і їх син Мумму сердяться на молодших, що силкують ся забрати владу у свої руки 17).

35. Апсу відкрив свої уста й мовив,
36. рік слово до величної Тіямат:
37. „Що духу переплутаю їх шлях,
39. і знівечу їх дорогу.
40. Нехай затихне голос їх і горе їм буде”.
41. Коли Тіямат почула се,
42. кинула проклятєм і мовила:
45. „Що духу вирушимо проти них,
46. Щоб їх шлях був непрохідний!”
47. Відповів Мумму до батька свого Апсу,
48. згодив ся послушний на його раду:
49. „Нумо, розвідаймо їх дорогу!
50. швидко вона заплутається, стане як ніч”.
51. Коли почув се Апсу, засяло лице його,
52. бо думав лихом богам, своїм первородним.
53. Як лев розсердив ся, як...
54. його коліна тремтять, голова хитається
55. від зла, яке надумали своїм первородним 18).

На третім стовпці тої першої таблички, дуже знівеченім, говорить ся про те, як Тіямат готується

17) Порівнай:

Skinner: Genesis, стр. 16, 2.

Driver: Genesis, стр. 28.

King, The seven Tablets of Creation, стр. XLIV seq.

Jastrow, Hebrew and Babylonian traditions, стр. 106—107.

18) Новисші стрічки не годяться в подробицях з перекладом згаданого англійського ученого Кінга, та ми лишаємо їх в оригінальному виді, так як нам Франковий переклад видається кращим від англійського.

Пор.: *King, op. cit.*, том I., стр. 7—11.

Старовавилонський "ангел".
(Різба з Куюнджік, після Леярда).

ся до бою з богами, творить одинадцять страшніщ — ящірок, драконів, велетнів, скажених псів, гадюк, чоловіко-скорпіонів і кладе над ними начальника Кінгу:

І дала йому таблички судьби, і поклала їх йому на груди.

138. „На, і нехай твій суд незмінний буде,
що вийде з твоїх уст, най стойть міцно”¹⁹⁾.

Друга табличка.

Про сї приготування чує Аншар і кличе своєго сина Ану. Він зразу радить йому попробувати переговорів:

73. „Мій сину, Ану, сильний і могутній,
74. великий в силі, в нападі незломний,
75. іди до неї, стань перед Тіямат,
76. най не палає так її утроба,
най її серце віддихне вільніше.
77. Вона уперта, слухати не любить, —
78. промов до неї, най затихне трохи”²⁰⁾.

Ану йде до домівки Тіямат, але не може розмовити ся з нею і вертає назад. Тоді виступає представник наймолодшого покоління богів, Мардук, син Еа:

? Коли почув батьківську мову Мардук,
урадувалось його серце дуже
132. й таке сказав до свого батька слово:
133. „О пане боже, доле всіх богів великих,
134. коли я маю справді як ваш mestник
135. устати і подужати Тіямат
136. і вас спасти, то і всі ви ставайте
довкола мене, давайте мені долю
поміж усіми вами найзначнійшу!

19) Ibid., str. 21.

20) Ibid., str. 31.

137. Коли всі ви у божеській палаті
у радоцах сидітимете вкупі,
138. нехай я сам, як лиш отворю рота,
замісто вас усьому суджу долю.
139. Що я зроблю, най те без зміни буде,
що я поставлю най те не зхитнеть ся,
140. що я скажу, най буде невідкличне". 21)

Се значить, за свою боротьбу з Тіямат Мардук, один із наймолодших богів, жадає для себе становища найвищого, верховного бога. Побачимо далі, яке се мало значіннє.

Третя табличка.

Почувши се Аншар посилає свого післанця Гагу до найстаршого богів Лягму і Лягаму, найстарших після Апасу й Тіямат, і просить у них таблиць судьби для Мардука.

125. Як Лягму й Лягаму почули се,
126. то крикнули: „Ой лишенъко!” Що сталося!
127. Що там змінило ся, що вони бууть ся?
128. Не розуміємо, що виробля Тіямат”.
129. І підняли ся, рушили в дорогу;
130. усі великі боги, що судять долю,
131. усі пішли до Аншара на раду,
заповнили весь дім його широкий,
132. і цілували одні одним лиця,
і всі збирались у одну громаду.
133. І говорили, сіли до пиру,
134. і їли хліб пшеничний, пили вина.
135. і мощ солодкий відмінив їх думи.
136. А як уже до пяна напили ся,
як тіла їх роздуло від напою,
137. тоді найшла на них велика втома,

21) Ibid., стр. 37.

Боротьба демонів - чортів.
(з Куюнджік.)

Як бачимо — віру в чортів, і взагалі в усікі “злі духи” завдячує жidівсько - християнський сьвіт також старшинам Вавилонянам.

запаморочив хміль їх ясні мисли,
 138. Тоді то Мардуку, своєму внуку
 і mestнику вони судили долю ²²⁾).

Четверта табличка.

Боротьба бога Мардука з Тіямат.
 (Morgan Collection, No. 154.)

Відтиск старовавілонської печатки, що являєть ся новим сувідоцтвом великого поширення серед Вавилоян старинної казки про боротьбу працогів з чудовищами, якої відгомін стрічаємо опісля в аналігічних (подібних) казках старинних Греків, а там Йудів і християн (боротьба бога з “неслухняними” ангелами й стручене їх до Тартару або пекла).

Широко описуєть ся церемонія, як боги в п'янім стані роблять Мардука верховним богом, та ми пропускаємо сей опис і переходимо до того, як Мардук готується до бою з Тіямат і її військом. Боги дають йому непоборну зброю і говорять:

31. „Іди, відріж жите ти від Тіямат,
32. най кров її вітри знесьуть у безвість.”
33. Коли оттак боги батьки судили
незмінну долю Мардукової Белю,
34. бажали ще йому в дорогу щастя.
35. Він лук зігнув, щоб був йому за зброю,
36. і спис зострив, щоб мав в руці оружє,
37. і булаву тяжку взяв у правицю,
38. повісив з боку лук і сагайдак.

22) Ibid., стр. 57.

39. Перед собою блискавку зробив він,
40. огнем жеручим наповнив все тіло.
41. Обставив сіти, щоб у них зловити
 Тіямат праматір...
42. Обставив сіти на всі штири часті,
 щоб не могло нішо втекти від нього,
43. на південь, північ і на схід і захід,
 під бік їй сіть поставив від усюду,
44. дар батька свого Ану.
45. І сотворив злий вітер, гурагана,
46. і бурю й слоту, четверякий вітер,
 і вітер, що ніхто догнати не може.
47. Тих сім вітрів, що сотворив, пустив він,
48. аби розбурхали Тіямат, маму.
49. Підняв господь ту бурю, свою зброю,
50. і сів на віз, незломний твір страшний,
 запряг до нього четверню свою
 і заховстав летючі, дивні коні.
 З зубів їх бризька піна їдовита;
 вони скидати вміють і топтати,
 безстрашні в битві і страшенні в бою...
57. Одяг господь на себе страх, погрозу,
58. і голову покрив нестерпним блиском.
59. Подав ся в путь, держав дорогу праву
60. туди, де мати Тіямат стояла,
 туди звертав лице своє.
61. В устах держав він зіля заклинання
62. і спис узяв правицею міцною.
65. Зблизив ся пан, поглянув бистрим оком
 аж у нутро праматери Тіямат,
66. поглянув пильно на її любимця,
 на того Кінгу... Як на нього глянув,
 всі думки у нього помішались,
70. і ум його зломав ся, розвязались
 його всі вчинки...

71. Тіямат же карку не похила, ригнула з повних уст їому зневагу:
73. „Чи то тебе боги отак шанують?
74. Перед тобою устають, як входиш? Свої місця покинули почесні, а на твоє найнизше поставали?”
75. На те підняв господь велику бурю, і мовив так до лютої Тіямат:
77. „Ти превелика, що знялась високо,
78. що серцем загоріла ся до бою з великими богами...
Ти прокляла своїх дітей, а моїх батьків, зненавиділа їх...
81. Коханцем своїм ти зробила Кінгу, його звільнила від законів божих;
84. богам, моїм батькам, ти зла бажала, їм призначила ти всю злобу.
85. Ану тепер шикуй своє все військо, держи на поготові свою зброю!
86. Стій! Я і ти поборемо ся зараз!”
87. Коли почула ті слова Тіямат,
88. зробила ся вона мов божевільна,
89. мов без ума, і крикнула страшенно,
90. аж до коріння затрептіли разом
91. всі кости в неї. І проговорила закляте чародійське, кинула
92. слова віщунські. Тай боги, що в битву готовились, закляли свою зброю.
93. Ось виступили Тіямат-прамати і всевідущий між богами Мардук,
94. до бою стали, вирвались до битви.
95. Та пан простяг свою грізну правицю
96. і обкрутив її своєю сітю, і гураган, що був за ним як служка,

Полуденно західний вітер.

Так уявляли собі старинні Вавилоняни демона полуденно-західного вітру, що падив Вавилонію огняниною спекотою, влючи з розна-
лених на сонцю віжин сусідньої арабської пустині. Від старовави-
лонського демона до жидівсько-християнського чорта, як бачимо,
ніже не далека дорога...
(Бронзовий оригінал переховується в паризькому музею Лувр.)

97. пустив наперед себе. Ось Тіямат свою пащеку розняла як могла,
 98. та він впустив до неї гурагана, щоб їй не міць була уста замкнути.
 99. Він обтяжив живіт її вітрами невтишними, що серце в ній колотять,
 100. і не дають уста її замкнутись.
 101. Тоді він спis у низ, прошиб живіт її,
 102. розтяв нутро її, розпанахав серце,
 103. спроміг її, жите її знівечив,
 104. звалив її як труп, сам став на ньому.
 105. Оттак убивши Тіямат, привідцю,
 106. він розполошив і її все військо, розбив їх лави; задріжали разом боги, що вибрали ся її на поміч, і всі, що йшли її сторонниками. Вони злякались, рушили на втеки, тил подали, жите своє спасали;
 110 та тут вони попали ся у сіти, що їх обціпили — втікати годі. Він їх обціпив, поламав їх зброю, у сіть закинув, обмотав в тенета, аж своїм ревом съвітову безодню вони сповнили. Впав на їх хребти бич його гніву, і в темниці темні
 115. замкнув на віки. Одинацять творів, що бігли з нею, мов чортів громада, начинені жахом...
 він шнурами опутав, сили їх звязав, їх опір бгав собі під ноги. I Кінгу, що був велетень між ними,
 120. він поборов... і видер в нього таблиці судьбові, своєю запечатав їх печатю, собі за пазуху поклав їх.

- Отак зборовши і розторощивши
всіх ворогів, противників страшних,
125. він привернув Аншара верховладу
і осягнув весь намір Нугдіммуда,
могутній Мардук. На богів побитих
вложив тяжкі, нерозривні окови,
і повернув до вбитої Тіямат.
І став господь на груди тій Тіямат,
130. і розколов їй череп безпощадним
своїм небесним бердишем, розрізав
кроваві жили, й кров її віддав
вітрам північним занести у безвість.
Се бачучи батьки його зраділи,
кричали втішно і веліли дари
йому зносити.
135. Тоді спочив господь, оглянув пильно
той труп Тіямат, кадовб розділив,
і сотворив із нього дивне діло.
Він розділив його на дві частини:
одну частину підійняв у гору,
зробив із неї кришку — синє небо,
засунув ретязь і поклав сторожу
- 140 і наказав їм води не пускати.
Сам обійшов він небо і оглянув
усі місця, став против океану,
против оселі того Нугіммуда,
А зміривши глубокість океану,
145. побудував великий дім Ешара,
поклав поверх небесного склепіння,
щоб Ансу, Бель, Еа жили у ньому. 23)

Із дальших табличок лишилися дрібні шматочки. З них довідуємося, що на пятій табличці описувалося подрібно сотворення світа, а власне сонця, місяця й зівізд. Із шестої таблички, де

23) Ibid., стр. 61—77.

говорило ся іменно про створення звірів і людей, знайдено поки що два відришки, в яких оповідається як Мардук творив людей:

1. Почувши Мардук сю богів промову,
2. задумав створити ще штучнійше.
3. Розкрив уста, сказав до бога Еа,
4. відкрив їому, що у нутрі надумав:
5. „Візьму я кров, і кістя я утворю,
6. і зроблю чоловіка, щоб він був (...)
7. створю чоловіка, щоб замешкав (землю),
8. аби встановилася служба богам, ѿ щоб будувались їм святині. 24)

Як бачимо отже — шеста табличка для нас найінтереснійша іменно тим, що вона подає нам старовавилонський переказ про створення людей. Подібність того переказу з біблійною казкою є очевидна.

І так вже з перших слів шестої таблички довідуємо ся, що створення чоловіка уважав Мардук вершком своєго акту творення, зі всім так само як і Ельогім творить перших людей в жидівській казці. Навіть нарада Ельогім перед створенням чоловіка, про яку коротко згадує книга Бітія, мала собі далеко докладніший взірець у вавилонській поемі. Що Мардук створив чоловіка з глини замішаної кровю, і то своєю власною кровю, се оповідає їй Бероз говорячи, що він відрізав собі голову, свою кров замісив глину, і з неї створив чоловіка.

Преінтересним являється в старовавилонському оповіданню причина створення чоловіка. І так ми довідуємо ся з шестої таблички, що Мардук вислухавши думку інших богів постановив сотов-

24) *Ibid.*, pp. 87-89.

рити чоловіка тому, щоб „встановилась служба богам, її щоб будувались їм съвтины”.

Инакше й не могло бути! Як бистроумно за-
примічує в одному місці проф. Ястров,— Вавило-
ньяни сотворили собі богів на свій образ, та тому її
приписували їм усякі людські прикмети й потреби.
Вавилонські боги мають жінок-богинь й плодять
дітей. Вони є царями, але як такі вони не лише
мусять мати царства, але її сотворіння, щоб їм
служили, та складали жертви. Бо і який кому
хосен бути богом, а не мати вірних, і съвтины, в
яких приносилось би жертви? З відтиля се і пі-
шло, що діточка уява старинних Вавилонян подала
причину сотворення людей „службу богам й бу-
дованнє съвтины”.²⁵⁾

Та — як знаємо — таких самих „мудрощів”
учать попи нелітніх дітей по нинішній день. По
думці попів чоловік ще й нині живе лише на теє,
аби „богови служив (т. є. попам усю свою керва-
вицю давав), а по смерти царство боже собі за-
служив”. Зівсім так само як перед 4-6 тисячами
літ в старинній Вавилонії.

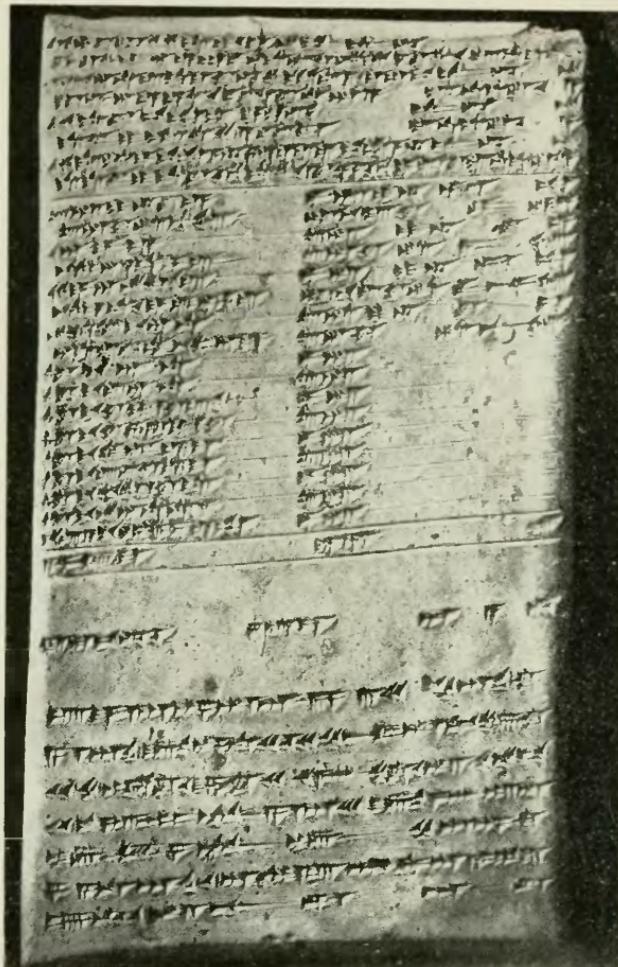
Сема табличка поеми кінчить ся величанієм
бога Мардука: тут знов коротко перечисляють ся
їого діла, поборенне Тіямат і сотворенне съвіта з
частий її трупа, а про сотворенне чоловіка кажеть
ся так:

29. Той, що людий сотворив, щоб спасті їх,
30. милосерний, що годен давати жите;
31. хай живуть і не забудуть ся його слова
32. в устах чорноголових, творів рук його.²⁶⁾

Що й інші частини біблійного оповідання про
сотворенне съвіта мали собі взірці в вавилонських

25) Morris Jastrow, Jr., Ph. D.: Hebrew and Babylonian Traditions, New York, 1914, стр. 83—84.

26) King, op. cit. pp. 97-99.

Глинняна табличка з бібліотеки царя Ассурбаніпала.

Природна величина.

Містить закінчення акафіstu до Божої Матері Істар, її бібліотечний
знак (печатку).

переказах, на се маємо доказ у однім уривку вавілонської вірші, мабуть неналежної до поеми „Інум іліш”, де говорить ся ось що:

Коли всі боги зробили сей съвіт,
збудували небо, поклали землю,
створили істоти з живою душою.
худобу полеву, звірів по полях — 27)

Як бачимо, навіть те розріжнене звірів від худоби, на яке ми звернули увагу при розборі першого біблійного оповідання, було вже у Вавилонян.

Старовавілонська Матір Божка Істар.

Зверніть увагу на маленького “Божого Сина” на руках богині.

Отся поема, зложена певно на пару тисяч літ перед написаннем тзв. Мойсеєвих книг, вводить нас у той замерклий съвіт народних вірувань та оповідань, які принесли з собою Гебреї до Палестини і з яких помалу, протягом довгих віків, виробила ся віра в одного бога. Мойсеєве Бітіє стойть, можна сказати, на другім кінці того ряду: вавилонський Мардук став уже одним Богом, біблійним

27) Ibid., стр. 123.

Ельогім (одиничне число Ель, вавилонське Ілю, означення всякого бога). В першім жидівськім оповіданню бачимо ще глухі згадки про боротьбу тих Ельогім з первісним океаном — Тіямат-Тегом, але всі подробиці тої боротьби забуті або вмисно відкинені тим, хто списував оповіданнє, а Ельогім творить съвіт самим своїм словом.

Не треба однаке думати, будьто би повисше старо-аввилонське оповіданнє про сотвореннє съвіта було одиноким. Подібних казок знали старинні Вавилоняни більше, й кілька з них заховалось в згаданих вже нами старовавилонських табличках по нинішній день. Одно особливо старинне, старовавилонське оповіданнє про сотворенне съвіта, рай та потоп, відкрив недавно Др. Арно Пебель в ніппурській колекції табличок, що переховуються в Пенсільвенськім Університеті. В колекції ж університетського музея в Філадельфії нашов Г. А. Бартон інтересне старовавилонське оповіданнє про сотворенне чоловіка та про початки рільництва і культури взагалі. А дальші нахідки не виключені!

Усе те будить серед учених людей усього съвіта незвичайне заінтересованнє й являєть ся проречистим виясненнем старої загадки, чому то в старожидівських казках про сотворенне съвіта, захованих в старожидівських „съвітих“ книгах, находимо аж два, в багатьох точках противорічні собі оповідання.

Серед так великого богацтва казок про сотворенне съвіта та старинного Вавилона закружлялось в голові неодного старожидівського рабіна. Алеж бо й серед Жидів переходило з уст до уст чимало таких самих казок. Лише, на жаль.

з них заховалось по нинішні часи дуже мало. 28)

В кождім однаке разії належить запримітити, що глядячи загально — старовавилонські оповідання про створення съвіта являють ся в повнім значенні слова "nature myths", з дуже блідою спірітуальною (духовою) закраскою. Що правда — чоловік соторений з крові і кости богів, отже й вказано, що жите походить від богів, та що чоловік стоїть вище звичайних звірів. Та вжеж призначення чоловіка дуже обмежене: він має служити богам й будувати їм съвітині. Се все. І се є останнє слово в поглядах вавилонсько-ассирійського съвіта на становище чоловіка в природі. Безмежно більше духової закраски надали тим самим старинним казкам Жиди, у своїх перерібках 29).

28) Про сказане повинше гляди: згаданий твір професора Ястрова, стр. 95 і дальше, та A. J. V. XXI, 1917, pp. 571—597, і P. A. Ph. S., LVI, 1917, pp. 275—280. Jastrow, op. cit., стр. 98—99.

29) Jastrow, op. cit., p. 130—131.

Царь в уряді архиєрея.
(Ассирійська різьба.)

Богиня Атена в боротьбі з гігантами.
(Після старинної грецької різьби з Пергамон.)

VII.

ЖИДИ ПЕРЕЙНЯЛИ СВОЇ КАЗКИ ВІД ВАВИЛОНЯН І ИНШИХ СУСІДНИХ НАРОДІВ.

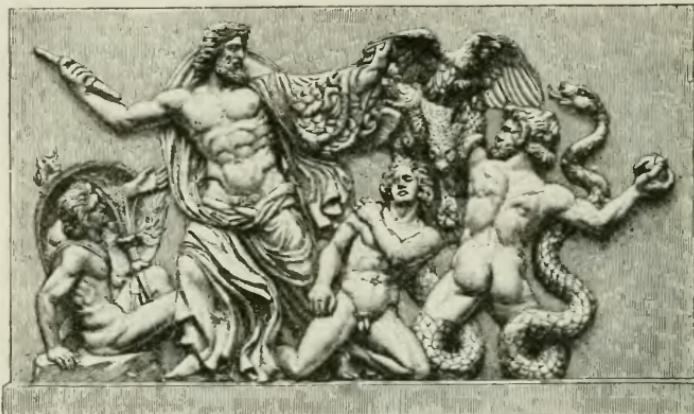
Питаннє про те, хто створив сьвіт і хто зробив усе те, що є довкола нас, належить до найперших питань, які завдає собі людська дитиняча ще думка, і на які шукає відповіди. Розуміється, в таких справах тисячу раз лекше задати питання, як відповісти на нього. Дитиняча людська думка відповідає на таке питання дитинячим способом: те що бачить довкола себе, переносить на весь сьвіт і на його початки, уявляє собі творця сьвіта як майстра, будівничого, тільки обдарованого більшою силою, від будівничих людей. Увесь сьвіт, се величезний будинок, поставлений на взірець земних будинків. Єгиптянин, що привик був будувати квадратові піраміди, храми, гробниці, уявляв собі також землю величезною квадратовою

будівлею. Той же Єгиптянин, що привик був робити ріжнородну посуду з глини на гончарськім точилі, уявляв собі свого бога Хнуму, як він на гончарськім точилі виліплював з глини съвіт у виді великого яйця, або на такім же точилі виліплює з глини пару людей, — і ми бачимо сей єгипетський образ перенесений живцем також до першого біблійного оповідання про сотворенне съвіта. І взагалі історія всіх релігій показує нам наглядно, як чоловік на кождім ступні свого культурного житя творить собі богів на образ і подобу своїх власних ідеалів. З часм, коли культурне жите підіймається на висший ступінь, коли дух людський міцніє і бере перевагу над тілесною, матеріальною стороною, також понятє про Бога робить ся висше, більше духове. Тоді старі, грубі оповідання про бога-теслю, бога-гончара або бога-ковалья перетолковують ся інакше або забивають ся, а їх місце займають інші, про бога-войовника, бога-царя, бога-праводавця, а далі доходить і до найвищого — бога-чоловіколюбця, бога-спасителя.

В жидівських, біблійних оповіданнях про сотворенне съвіта, які ми розібрали висше, сей переход затемнений і полишив по собі лише невеличкі сліди, такі як сидження духа божого на водах, як згадка про вдихання чоловічого духа в ніздрі, про винимання його ребра. Та над усіми тими дрібницями панує величний образ Ягве, всемогучого бога, що заслонив собою особи вавилонських та єгипетських божищ, які колись виступали як творці съвіта.

Далеко виразнійше видно сей переход від первісних до новійших богів у вавилонській поемі і для того ми ще на хвилю, вернемо до неї.

Поема малює нам первісний стан съвіта перед

Грецький бог Зевес в боротьбі з титанами.
(Після старинної грецької різьби з Пергамон.)

Подібно як Вавилонянини вірили і Греки в дві первісні божеські сили — **Ураноса** і **Гаю** (т. є. небо і землю), що сплюдили страшений рід великанів й чудовищ, або так званих титанів, циклопів й гекатонхейрів. Опісля один з синів Ураноса і Гаї, Зевес, починає з богами й титанами боротьбу, так звану “тітаномахію”. Побідний Зевес скідає побіджених богів-ангелів до пекла або до “тартару”, її стає володарем-богом усього сусівта в спілці з двома своїми братами: Позейдоном і Гадесом (божеська трійця: Зевес — бог неба і землі, Гадес — бог підземля, а Позейдон — бог моря). Нановлене грецької “трійці” повалила незабаром жидівсько-християнська трійця, яка — як відомо — “панає” по іншій день.

твореннем, те що в Біблії названо Тогу-вабогу, отже первісний океан, із якого з часом уродилися покоління інших божищ поки дійшло до сотворення нашого видимого сьвіта. Можемо догадувати ся, що всі ті темні та дивовижні божища повстали в фантазії людий на пів диких, що жили безладно по лісах та полях і не знали над собою ніякого порядку, ніякого закона крім страховищ непереможної природи — моря, повені, грому, пор року, сонця, дня і ночі. Переход від того первісного стану до культурного життя був дуже повільний, тревав довгі тисячі літ і доконувався серед страшної боротьби між людьми. Се переносить уява пізнійших людий і на небо: переход від первісного, невпорядкованого сьвіта до нашого довершається при помочі страшної боротьби молодших богів супроти старших. Се бачимо у всіх старинних мітольгіях: у Єгиптян у оповіданнях про війну Озіріса з Тифоном, у Греків у оповіданнях про війну Зевеса з Кроносом, Зевеса або й Атени з гігантами (велетнями) і т. д.

Та що найцікавійше для нас у вавилонській поемі, се те, що при творенню сьвіта виступає на перше місце Мардук, наймолодший із богів. Се наводить нас на дуже важний історичний слід. Мардук був богом Вавилона. До недавна ми не знали початків історії того міста і для того й значіннє виступу того бога не було нам ясне. Та тепер із нововіднайдених написів відомо, що Вавилон не був першою колискою людської цівілізації і став розвивававилонської держави; що були над долішнім Евфратом міста, які многі сотки, а може й тисячі літ перед Вавилоном мали вже свою цівілізацію і свої сьваті оповідання. До таких міст належали головно міста Ур, Ерех, Ніппур, Еріду; кожде з них

мало також свого місцевого бога. Пізнійше, коли з тих міст утворила ся одна держава, злучено та-кож їх окремих богів у одну божеську фамілію. Між богами тих найстарших міст нема Мардука, але в Ніппурі був обожаний Бель. Пізнійше, на яких 2000 літ перед Христом, Вавилон під прово-дом свого великого царя і законодавця Гаммура-б³⁰⁾ робить ся столицею великого царства, і його місцевий бог Мардук, „наймолодший бог”, так само як Вавилон був наймолодшим між великими містами, робить ся паном над старшими богами. Цікаво, що з його іменем звязується нерозлучно ім'я ніппурського бога Бель, — видно, що Ніппур стояв в тіснім союзі з Вавилоном, і можна догаду-вати ся, що те, що повідається в нашій поемі про Мардука, відносилося колись до Беля, що пер-вісно був окремим богом від Мардука.

Як виглядали старші, передававилонські опо-відання про Беля і сотвореннє съвіта, ми поки що не знаємо; можливо, що ще удасться відкопати деякі їх останки в великих руйновищах тих пра-старих міст південної Вавилонії. Тепер знаємо тілько, що наведена вище поема про сотвореннє съвіта і богато інших релігійних віршів та опові-дань були зложені в Вавилоні. Певна річ, що ав-тори тих віршів користувалися давнішими, передававилонськими повістями про ріжних місце-вих богів, але не менше певне є те, що вони робили в них значні зміни, надавали їм нове значинне, щоб

30) Про того царя була вже у нас згадка. Він царював, як вже нам відомо, більш як 2000 літ перед Христовим Різдвом, й пам'ять про того великого царя була жива серед старинних Жидів. Съвідчать про те самі „съвіти” жидівські книги, в яких Гаммурабі згадується під іменем Амрафела, царя Синеярського (Шінар-Вавилон) — Пор. Іперша книга Мойсеєва, 14, 1.

Старинний переказ робить Гаммурабія - Амрафела сучасником Авраама.

усюди вивисшити свого національного бога, Мардука.

Як бачимо — політика грала значну роль не лише в творенню людських відносин і законів, але також у творенню небесних богів.

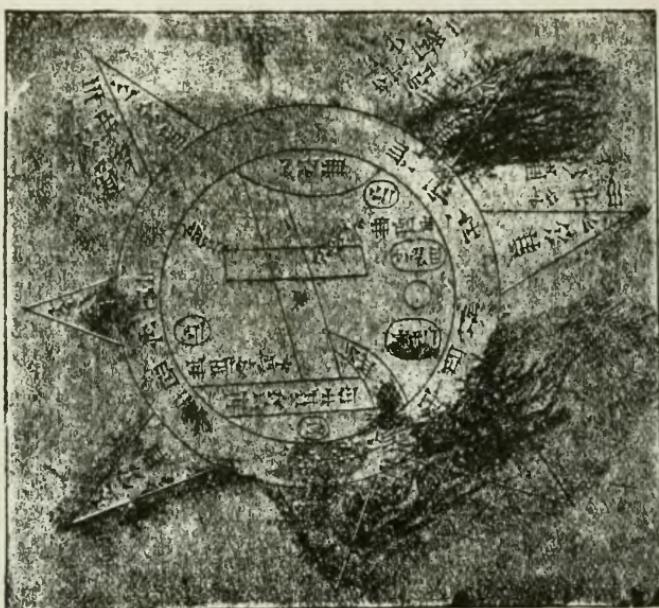
А на закінченнє іще одна увага.

Відома річ, що після старожидівських вірувань Ельогім творив съвіт шість днів, а семого відпочивав. Тепер же знаємо, що старовавилонські перекази про сотворенне съвіта були списані на сімох табличках. Що теє містичне число табличок мало також свій вплив на „сім днів” старожидівської казки про сотворенне съвіта, се не улягає сумнівови. На теє й звернули учені свою увагу ³⁰⁾.

31) Нар. King, op. cit., стр. XCII—XCIII.

Старо-вавилонський краєвид.
(Після різьби з Куюнджік.)

Халдейська мапа сьвіта.

Відомості старинних Вавилонян про землю були дуже скромні. Однаке їхнє астрономічне знання будить ще нині наше зачудовання. Правда — побільшаючі шкала були Вавилонянам незнані, однаке користуючи з незвичайної прозорості воздуха в тих околицях, вавилонські (халдейські) учені обсервували пильно рухи небесних тіл від непамятних часів, й робили рівночасно астрономічні записи й обрахунки, що при їх помочі могли наперед обчислити небесні явища, подібно як се чиňять нині учені астрономи при помочі незвичайно досконалих приладів. Старинні учені твердили, що вавилонські звіздарі мали астрономічні записи з казоночно давніх часів, які сягали заворотної давнини поверх 500.000 літ!

Царь Ассурбанипаль на ло сах.

Різьба з Куюнджік, тепер в Бритіш Мюзіум в Лондоні.

ЗАКІНЧЕННЄ.

Жиємо в часах, в яких на наших очах довершується грандіозна переоцінка старих вартостей.

Доконується вона й на полі невідмінних, як здавалось до недавна, **релігійних** вірувань.

Усе те, в що досі вірилося як в неоспориму, бо самим Богом обявлену правду, розсипається в порох, і невеличкий гурток оборонців старих поглядів питання з нетаєним переляком:

— Що дальнє нам діяти, ю на чим набудуче операти ся, коли Наука розбилася безпощадно і безповоротно тверду скалу, на якій опералася досі уся наша дотеперішня віра?

— Досі, — кажуть вони, — усе було таке ясне, просте і певне... Ми мали в руках Біблію, якої правдивости не заперечував ніхто — як то кажуть —

від дошки до дошки — й ми усі вірили, що від першої книги Бітія аж до відкриття св. Івана усе було непомильним словом самого Бога. Та тим часом — як невимовно болючі розчаровання принесли нам останні великі відкриття Науки... Нам доказали незбитими аргументами, що ми милилися що до авторства і часу писання св. книг, виявили нам, що історичні вісти в багатьох місцях Біблії дуже а дуже непевні, та що нам належить уступити з багатьох місць, на яких ми операли нашу віру й в яких шукали жерела потіхи для наших душ... Порівняна релігія доказала, що чимало з того, що ми вважали питомим єдино жидівській релігії, в дійсності находить ся в релігійних віруваннях багатьох народів на усім світі... Наука і археологія засвідчили безмежну давнину людського роду й споріднені людини з нисшими соторіннями, її виявили усю нашу ефемеридну марноту в Всесвіті... — „В що ми можемо ще дальнє вірити?” — питают вони залякано, — й отримують з усіх усюдів **одну**, тверду й холодну як сталь відповідь:

— Пишіть: „пропало”... Панованнє теології й попів скінчило ся на віki.

I інтересне при тім теє, що такі і подібні їм голоси підносять не якісь там „безбожники” або „недовірки”, але самі попи, і то найсвітлійші їхні уми, самі світила, визначні учені й професори університетів.

(Ті, що читають по англійськи, найдуть повісні гадки в слідуючих цінних книгах:

The Bible, its Origin, its Significance and its abiding Worth, by Prof. A. S. Peake, D.D.—Hodder & Stoughton, London, New York, Toronto.—Chapter I., The Situation, pp. 4—10.

The Problem of the Old Testament considered with reference to recent Criticism, by James Orr, D.D.—London, James Nisbet & Co., Ltd., 1908, pp. 395—730.

І що ж то викликало в релігійних поглядах сучасних людей так радикальний переворот?

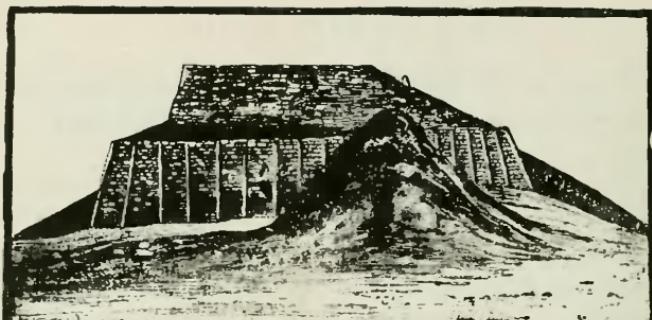
Відповімо коротко: **Наука**.

Згаданий вище проф. Пік пише про се ось так:

„В першій мірі треба згадати тут зміну, яка наступила в усім нашім розумінню і погляді на вселенну (“our whole conception of the universe”). Ми не жиємо вже в часах Птолемейської теорії, коли то землюуважали осередком сьвіта й представляли собі її як кружок, над яким уносить ся небо поверх твердого склепіння, не так дуже й далеко від нас, а під яким містить ся підземелле, домівка померших, або — як пізнійше думали — домівка грішних душ — пекло. Копернікова теорія змінила цілковито наш погляд на вселенну, компромітуючи при тім основно християнську теологічну систему, яка наперекір усім очевидним вислідам Науки тримається вперто перестарілої теорії про вселенну (“antiquated theory of the universe”) навіть по нинішній день. В слід за тим пішов так званий “Lower Criticism, Higher and Historical,” т. є. нисша, висша й історична критика так зв. „святих“ книг жидівського й християнських народів. Та вже найбільш підкопала їхню повагу Новітня Наука.

Геольгія (наука про землю), а опісля теорія, а радше (в сьвітлі останніх наукових результатів) закон еволюції опрокинули безповоротно біблійну казку про створення сьвіта в шістьох днях, й навчання про подрібне творення та про коротенький час, який Біблія визначує істнованню людського роду на нашій землі.

В останніх же часах сей конфлікт (боротьба) між Біблією і фізичними та біольгічними науками

Прастара съятиня в Уру.

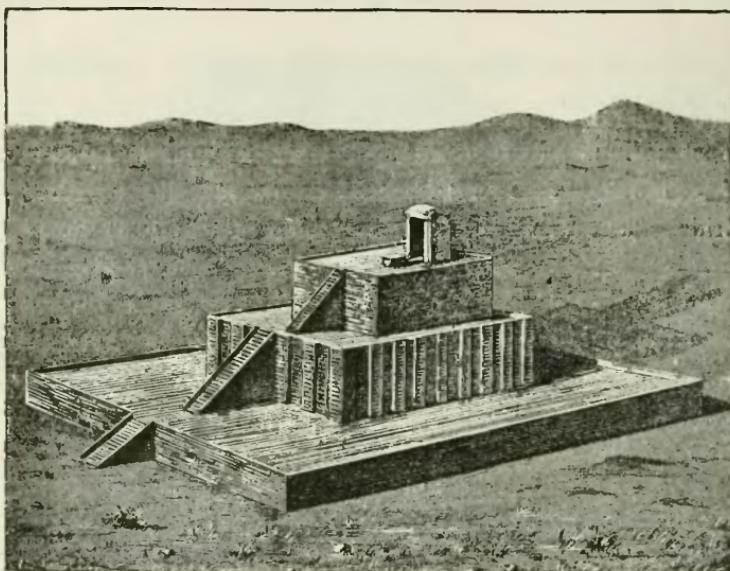
Як єгипетські царі бажали лишити після себе вічну пам'ятку будованем великанських пірамід, так онять старовавилонські (халдейські) царі думали осiąгнути те саме будуваннем величавих съятинь. Одною з найстарших таких съятинь й була съятиня в Уру (або Ур), якої теперішні руїни представляє повніший образок. Колись — була се величава будівля, яка — як здогадують ся учені — містила в собі найдавнійший скарбець старовавилонських царів й першу бібліотеку на съвіті. Чимало із рукописних памяток тої съятині велив переписати до своєї бібліотеки в Нініве царь Асурбанипаль, однаке великі скарби лишилися ще до відкриття іменно в румовиць уруської съятині. Відкопати їх й добути на денне съвітло найстарші записи людського роду на съвіті, — записи, що сягають в безмежну давнину 6, 8 а може й 10 тисяч літ перед нами, отже є съмливі плями американських учених. Приготування до великого діла відкопання уруських руїн вже починені, й будучих результатів праці американських учених очікує з нетаєною щікавістю цілий культурний съвіт.

скрішили ще сильнійше чудові просто здобутки археольгії.

Завдяки їм ми маємо нині в наших руках незбиті докази не лише про величезну давнину людського роду на землї, але також однаково важкі й абсолютно певні й безумовно переконуючі сліди й величаві останки незвичайно давної й високорозвиненої людської цівілізації в часах, які попередили цілі тисячліття добу, до якої біблійна хронольгія (літочисленнє) привязує сотворення першої пари людей!

Ба, — але поминувши навіть такі спеціальні питання, а радше біблійно-наукові непорозуміння, як приміром казка про сотворення небесних тіл „четвертого дня”, або казка про Потоп і т. п., — нам кажуть нині навіть таке, що уся Павлова теологія (а відомо, що властивим творцем християнської релігії був Павло) операється на припущеннях, що третя голова Бітія (казка про первородний гріх) містить оповіданнє про дійсний факт або подію, — а тимчасом нині доказано усю безпідставність такого припущення!

Вкінци, як сказано вже, чимало причинила ся до підкопання поваги Св. Письма так звана Компаративна або Порівняна Релігія. Пильне, терпеливе й симпатичне студіюваннє не-християнських релігій, якому десятки талановитих учених посвятили усе своє жите, виявило на денне съвітло безліч чудових подібностей й понять, які досі уважали люди виключно біблійними, а які не лише що не є зівсім біблійного походження, але навпаки в багатьох випадках є хронольгічно багато вчаснішими, а просто запозиченими Жидами з інших, ще ранішніх релігійних видумок. (Про

Первісний вид съятинї в Уру.

Так виглядала в приближенню старина съятинї бога Сіна або Напіара, бога місяця, в Уру —після думки славного ученого Г. Масперо. Чи гляділи на неї очи Авраама, пра-патріарха юдівського народу? Як відомо — юдівський переказ каже, що з відтиля (Ур - Каздім або "Ур Халдей") рушив був яких два тисячі літ до Христового різду в дорогу до Гарану і Палестини Авраам і його батько Тераг (Тара) з усю ріднею і майном.

Як жеж молодою являєть ся історія юдівського народу в порівнанні з прастарою бувальщиною Вавилонії...

усе сказане вище гляди цитованій уступ в книзі проф. Піка.)

Та вже поміж усіма науками останньої доби, які так могутньо захитали основами релігійних вірувань теперішної доби, перше місце займає археологія.

"Nothing in the whole course of last century is more remarkable than the recovery of the knowledge of ancient civilizations through the labours of explorers and the successful decipherment of old inspirations,"—так твердить учений професор Opp, і зівсім справедливо (по нашому: „Протягом усього минувшого століття ніщо не є так замітним як відзисканнє знання старинних людських цівілізацій завдяки працям великих експльораторів (відкривачів), її завдяки щасливому відчитанню старинних надписів") В першій половині 19-ого століття віднайшли учені ключ до відчитання прастарих єгипетських надписів (гієрогліфів), а в другій половині того ж століття навчилися учені (після великих зусиль) відчитувати пра-прастарі старо-авілонські (халдейські) й ассирійські надписи. Завдяки тому наші відомості про прадавні часи в бувальщині людського роду збогатилися безмежно й вийшли далеко далеко поза межі біблійної казки про створеннє сьвіта й першої пари людей.

В сьвітлі тих великих археологічних відкрить останніх десятиліть показалося, що в часах, коли жидівського народу ще не було на сьвіті, в Єгипті, Вавилонії і Ассирії жили народи, які розвинули вже тоді дуже високу й незвичайно інтересну цівілізацію. Протягом довголітніх важких праць, виконуваних серед невимовно тяжких умов в далеких країнах, під пекучим полуденным небом й серед непривітних, напів диких племен, учені рі-

жних культурних народів (англійські, французькі, німецькі, російські, американські) добули з землі преінтересні останки людської праці і думки, які кинули богате съвітло на мову, звичаї і обичаї, штуку і ремесла, організацію і релігійні вірування прадавніх народів, що жили, працювали і змагалися на много тисяч літ до Христового різдва, розвинули у себе високі цівілізації, — й згодом щезли безслідно з лиця землі... Щезли самі, а разом з ними загинула навіть і пам'ять про усі величні здобутки їхнього генія. І коли б не згадані праці таких великих учених, ми б і досі не знали нічого про сі прадавні часи замерколої бувальщини давно загинувших народів, не знали б і сього, що іменно їм завдячували Жиди свої космогонічні (про початок съвіта) і всякі інші казки, перекази і вірування.

Дереволюди.

Фантастичні видумки старинних людей.

Більш 100,000 глиняних рукописних табличок відкрили досі учені в руїнах прастарих вавилонсько-ассирійських міст, oprіч великого числа усяких інших предметів домашнього й публичного

Чудовища.

Ітака з людською головою й людська пара на спільній парі віг.

вжитку тих прадавніх народів. Усі ті дорогоцінні памятки дали можність ученим з малювати нам докладно образ житя, звичаїв і обичаїв, інституцій й релігійних вірувань старинних Вавилонян, Ассирійців, Гіттітів, Єгиптян і пр., ї показали понад усі сумніви, що культурне жите тих народів сягає далеко-далеко в замерклу минувшину шість, сім а може і більше тисяч літ перед Христовим різдвом. (Порівнай: Hilprecht, H. V.: Explorations in the Bible Lands during the Nineteenth Century, 1903, pp. 391, 542.)

Виймково великі скарби відкрила нам відома вже нам бібліотека царя Ассурбанипала, а опісля й таблички найдені в другій славній старовавилонській бібліотеці в Телло, відкопані славним французьким ученим De Sarzac. В останніх часах велике враженнє викликала в цілім культурнім світі

Бібліотека царя Ассурбаніпала.
(668—626 рік перед Христовим різдвом.)

Шіася малюнку Фернанда Ле Кесна.

Ім'я царя Ассурбаніпала буде записане на вічні часи в історії людської культури як основателя першої на сьвіті відомої нам бібліотеки. Йому завдячуємо ми захованне поинішний день старинних суммерійських й аккадійських (старовавілонських) літературних пам'яток, легенд, казок, гімнів, лікарських порад, чарівницько - воріжбітських заклинань, обрядів і т. п. Він велів збирати також старинні історичні записи, надписи, грамоти, хронольгічно-календарські уваги й астрономічно-астрологічні тексти. І взагалі заходи царя Ассурбаніпала біля зборання й заховання старинних письменських пам'яток в спеціально зладжений до того бібліотеці — є єдиний й єдиний найбільшого подиву винахід в історії людства. Сказати правду, то від 1850 р., коли то знаменитий англійський учений Лейяд відкрив останки тої величавої царської бібліотеки в руїнах Нініві (коло 20.090 рукописних глиняних табличок), й починають ся наші докладніші відомості про старинну історію прастрої вавилонсько-ассирійської держави. Серед тисячів загаданих табличок царської бібліотеки захованісь щасливо і тій, на яких записані були старо-аввілонські казки про створення сьвіта, про перших людей, потоп і т. п. Казки ці є лягти опісля в основу анальгічних казок старинних Гебреїв-Жидів, від яких згодом перенівши їх в ідолісті увесь християнський сьвіт як "непомильну", бо було то самим Богом "обявлену" правду.

відомість про відкопаннє третої прастарої бібліотеки в старовавилонськім місті Ніппур. Розкопки в тім місті ішли під проводом американських учених (професорів пенсільвенського університету), а найбільш сенсаційною стороною наукових здобутків тих розкопок є теє, що, як згадується проф. Лангдон, прастарі книги (т. є. таблички) ніппурської бібліотеки є відписами ще **старших** старовавилонських книг, які переховувалися в однім з найстарших міст усього світа, в прастарім халдейськім Ур, або Уру.

Тут в прадавніх часах стояла величава святыня бога місяця Сіна або Наннара, а в її мурах її містила ся найдавнійша на всьому світі бібліотека.

Які книги і записи примістили в ній старинні мешканці тої країни? Як далеко в глубину істновання людського роду на землі сягають вони? Чи заховались в них ще старші перекази людського роду про початки світа, — старші від тих, що їх найдено в нінівській та ніппурській бібліотеках,

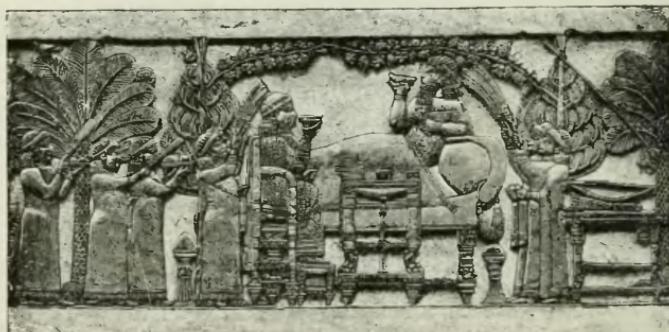
Песиголовці.

Буйна уява старинних необразованих людей наповнила світ усікими духами й чудовищами, які "живуть" по іншій день в казках усіх народів світу. Наука й людський досвід ствердили повну безпідставність подібних видумок людської уяви.

а які — як вже знаємо — стали первовзорами для анальгічних (подібних) казок жидівського народу?

А передовсім — чи заховались вони в руїнах уруської съягинї по нинішній день, аби засъвідчити усьому съвітови про безмежну давнину істновання людського роду на землї й його прадавню цівілізацію, — на усі ті питання дадуть нам докладну відповідь американські учені вже в короткім часі. Приготовання до розкопок руїн ніпурської съягинї вже почали ся. Як будемо жити, познакомимо ся і з ними.

КІНЕЦЬ.

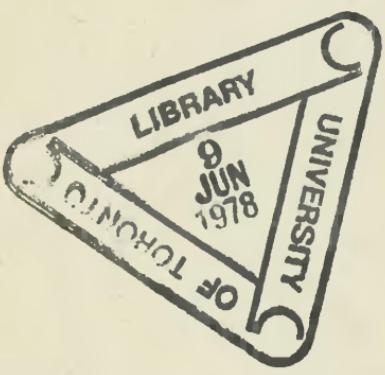
Пированнє царя Ассурбаніпаля з царицею в “раю”, т. є. в царськім городі.

Мраморна різьба з царської палати в Куюнджік, тепер в Бритіш Музіум в Лондоні.

1.50

Canadian Book Store
1724 - 50th St.
Saskatoon, Alberta

REDWOOD AVE.
WINNIPEG - MAN.

due

Nov. 15

*title: Biblione opovidanniaé pr
1900-1916*

BL
325
C7F595

Franko, Ivan
Bibliine opovidannie pro
sotvorennie s'vita v svitli
nauky

